PE DRUMURILE DICȚIONARULUI

PROBLEME DE SINTAXĂ: CONJUNCȚIILE ȘI INTERJECȚIILE *DE, CA* ȘI *CĂ, DACĂ* ȘI *DEC.*

N. Drăganu și-a încheiat partea întâia a studiului său „Conjuncțiunile *de* și *dacă* (Un capitol de sintaxă românească)" din Dacoromania III, pp. 251—284, cu următoarea notă subliniară: „În această parte a articolului nostru, deși aveam la îndemână fișele Dicționarului Academiei Române, intenționat n'am adaus decât prea puține exemple la cele date de Dimand și Tiktin în lucrările lor citate, pentru a arăta că, întrebuințând aceleași exemple, se poate ajunge la rezultate cu totul deosebite" (p. 272).

N. Drăganu are, firește, toată dreptatea. Când etimologia nu ne ajută să deslușim înțelesul inițial al unui cuvânt și când izbutim să descoperim în configurația lui semantică punți de trecere dela o funcțiune la alta, atunci negreșit că putem porni dela oricare dintre ele pentru a ajunge la celelalte, pe scara evoluției semantice care ni se pare mai probabilă, mai „firească" și mai puțin „capricioasă" sau mai puțin „artificială". Adevărul acesta se potrivește în deosebi, și chiar cu evidență sporită, pentru cuvinte de felul conjuncțiunilor, care numai prin structura lor fonică nu evocă nicio imagine, nu sunt legate de nicio idee (spre deosebire de cuvinte ca *om, cal, masă, mulțime*, etc.), ci-și lămuresc rosturile numai în frază. O regrupare a materialului documentar te poate duce adesea în asemenea cazuri la încheieri nouă privitoare la ordinea în care s'au desvoltat valorile funcționale ale cuvântului studiat. Și toate celelalte chestiuni în legătură cu etimologia lui primesc ușor o înfățișare nouă în lumina acelor încheieri. Deslegarea unei probleme controversate trebue să se reazime însă mai mult pe materiale nouă sau pe elemente nouă descoperite în materialul vechiu, decât pe o orânduire nouă a acestuia.

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

Şi părerea că evoluţia unui cuvânt începe de obiceiu cu o anumită şi unică valoare semantică sau funcţională, ar putea fi admisă doar pentru îndepărtate epoci preistorice. Cuvinte lipsite de orice variaţiune funcţională ar fi putut să existe însă, chiar şi în vremurile acelea, numai dacă imaginaţia tuturor indivizilor vorbitori ar fi lucrat la fel, deci numai într'o lume de indivizi nediferenţiaţi psihologiceşte, cu reacţiuni afective şi intelectuale identice. Aşa lume depăşeşte hotarele posibilităţilor deschise închipuirii noastre. Până şi atunci când aceeaşi expresie va fi intrat în uzul celor mai mulţi ca denumire a aceluiaşi lucru din lumea concretă şi materială, ea îşi va fi avut cel puţin câteodată nuanţele ei deosebitoare. Valoarea funcţională unică pe care o presupunem la începutul evoluţiunii unui cuvânt, e o abstracţiune care reprezintă ideea fundamentală desprinsă de noi din desfăşurarea istoriei lui funcţionale. Subt acest raport se înfăţişează la fel şi formaţiunea fonică imaginară numită „rădăcină" în terminologia linguiştilor, şi în deosebi a etimologiştilor, şi reconstruită din ce apare mai statornic prezent în structura fonică a unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte, de-a-lungul evoluţiei ei prin tot felul de variaţiuni şi combinaţiuni (cf. şi observările mele în „V-me Congrès international des linguistes, 28 août—2 septembre 1939. Première publication. Supplément: Réponses au questionnaire, suite". Bruges, pp. 6—8).

Existenţa rădăcinii cu o valoare unică funcţională fiind aşadar cel puţin îndoielnică, trebue să ne ferim cu atât mai mult de a-i descoperi doar un singur sens unui cuvânt vechiu, cu trecut îndelungat, din care derivăm vreun cuvânt modern. De cele mai multe ori vom presupune deci că cuvântul latin, slav, etc., dela care pornesc investigaţiile noastre etimologice asupra vreunui cuvânt românesc de ex., nu poate să fi avut numai o valoare funcţională unică. Împrumuturile din alte limbi au uneori o configuraţie semantică cu variaţiuni explicabile numai prin limba lor de origine, dar care n'ar putea fi o creaţie a imaginaţiei acelora care şi le-au însuşit, introducându-le din acel izvor străin în uzul graiului lor (cf. d. ex. cazul rom. *dulap* < turc. *dolap* v. D. A.). Când pe de altă parte un cuvânt primeşte variate valori funcţionale nouă, de altă categorie gramaticală (d. ex. lat. *ille* devenind pro-

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

nume personal sau articol, lat. *ipse* devenind pronume demonstrativ, conjuncțiune sau substantiv, o prepozițiune devenind conjuncțiune, etc.), atunci fără îndoială că ne găsim pe o cale mai bună cercetând dacă funcțiunile lui nouă se pot explica din cele pe care le-a avut și le mai are în vechea lui categorie gramaticală, decât admițând din capul locului că numai din vreuna dintre funcțiunile lui nouă trebue să se fi desvoltat toate celelalte. Chiar dacă am izbuti în cazul din urmă să așezăm funcțiunile nouă într'o ordine oarecare de succesiune și dependență, e mai probabil că afinitățile și interdependențele acestea își au originea în vechea configurație funcțională a cuvântului. Intre vechea și noua categorie gramaticală nu trebue să se găsească numai o singură punte de trecere, mai ales pentrucă hotarul dintre ele, de construcție teoretică-gramaticală, este inexistent pentru subiectul vorbitor și a fost, negreșit, inexistent cel puțin când înfățișările nouă gramaticale au început de abia să apară.

N. Drăganu trece în revistă mai întâi ce s'a spus despre conjuncția *de*, până la publicarea studiului său, de Al. Philippide („Principii de istoria limbii" I, Iași 1895, p. 52), de T. Raica („Studii literare", Ploești 1897, p. 145—162), de H. Schuchardt (în Literaturblatt, 1892, p. 204), de W. Meyer-Lübke („Romanische Grammatik" III, p. 604—605, 692), de Bernhard Dimand („Zur rumänischen Moduslehre", Wien 1904, p. 13—43), de Kr. Sandfeld-Jensen (în Zeitschr. f. rom. Phil., XXVIII p. 11—35)[1])

---

[1]) Kr. Sandfeld-Jensen amintește dintre autorii a căror părere n'a fost citată de N. Drăganu pe Jarník (Zeitschr. f. rom. Phil. XIX, p. 89: *de* a avut chiar din capul locului funcțiune consecutivă) și pe G. Weigand, Jahresber. VI p. 41 (din greșală de tipar se indică vol. IV, 41): *de* se traduce mai potrivit prin „und" sau „so dass" și numai sensibilității neromânului i-a părut conjuncțiune finală, iar în „Praktische Gramm. d. rum. Spr.": „*de* ist eine sehr häufig vorkommende und vielseitig verwendete Konj., die mit der Präp. *de* und der Interjektion *de!* 'nun, wohl' gleichlautet. Ihre Grundbedeutung ist 'und', alle anderen Bedeutungen... sind mehr vom grammatisch Denkenden hineingelegt worden, als dass sie in der naiven Vorstellung des rumänischen Bauern existierten" (citat de mine, după ed. II, Leipzig 1918, p. 170). Am pomenit părerile acestea, mai mult pentru completarea fișei bibliografice. Găsind că conj. *de* este de origine albaneză, G. Weigand

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

şi de H. Tiktin („Dicţionar român-german" p. 514). Păcat că n'a avut la îndemână şi studiul lui Mario Roques „Recherches sur les conjonctions conditionnelles *să, de, dacă*, en ancien roumain" (Sonderabdruck aus den Mélanges Chabaneau, Romanische Forschungen, Band XXIII, Erlangen 1907, p. 825—839), lucrare întemeiată pe un material prea redus, dar de precise şi foarte judicioase observaţii. Vorbeşte totuşi despre acest studiu în Dacoromania IV, pp. 916—922.

După părerea autorilor citaţi de N. Drăganu, conjuncţiunea *de* s'ar fi desvoltat din prepoziţia *de* sau trebue pusă în legătură cu alb. *δε, edε* şi *ede*, care ni-l reaminteşte şi pe turc. *de* „und, auch", sau îşi are originea în vreun vechiu element traco-dacic, înrudit cu particula albaneză citată aci. Se mai admite (H. Schuchardt), spre a înlătura cel puţin în parte dificultăţile care se opun acestor explicări, o eventuală influenţă a bulg. *da* „dass", acesta având de fapt asemănări mari în funcţiunile sale cu rom. *de* şi *dacă* (cf. E. Berneker „Slav. etym. Wb." p. 175). Pentru toţi se prezintă conj. *de* cu înfăţişări care îi fac să bănuiască sau chiar să afirme că este un element străvechiu şi toţi încearcă — şi aceasta mi se pare a fi o greşală esenţială — să-i descopere o anumită funcţiune sintatică iniţială, din care să poată explica toate celelalte funcţiuni ale ei. Cei care identifică conj. *de* cu prep. *de*, pornesc sau dela înţelesul de „despre", „în ce priveşte" (Al. Philippide) sau aşează începutul prefacerii lui *de* în conjuncţiune unde *de* l-a putut înlocui pe *ca*, în exemple ca *a trata ca amic*, etc. Ceialalţi (v. în deosebi B. Dimand, l. cit.) pun funcţiunea coordonatoare „şi" la baza evoluţiei conjuncţiunii *de*. Părerea din urmă, zice Mario Roques, nu cuprinde în sine nimic neverosimil, dar dsa arată totodată că argumente puternice par să o desmintă (op. cit., p. 825, 834). N. Drăganu iară e de părerea că *de* temporal, condiţional, cauzal şi concesiv „din *şi* nu se poate explica decât cu mare greutate şi în mod cu totul artificial", dar că dela acea-

scrie în recensia pe care o face lucrării lui M. Roques, citate chiar în pagina aceasta: „Was ich im § 136 meiner prakt. Gram. über „de" gesagt habe, wird vollauf durch die Beispiele des Altrumänischen bestätigt; als Etymon für „*de*" bietet sich alb. *dhe* (auch *edhe*)=und"; (K. Vollmöllers „Kritischer Jahresbericht" XI, 1907/08, Erlangen 1910, p. 134).

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

stă funcţiune de „şi" s'a putut ajunge uşor la *de* consecutiv, final, relativ şi atributiv. Afirmând apoi că în căutarea unei deslegări pentru problemele pe care ni le pune conjuncţiunea *de* „trebue să plecăm dela sensul temporal", se apropie totuşi de Mario Roques, care crede că anumite lucruri se pricep mai bine, dacă admitem că *de* a fost temporal înainte de a fi ipotetic (op. cit., p. 834). După N. Drăganu alb. ðɛ şi *eðɛ*, *eðe* (al cărui *e-* ar fi < lat. *et)*, ar avea „aceeaşi desvoltare semantică ca a lui *de* românesc", ale cărui funcţiuni sintactice ar porni toate dela cea temporală. Părerea aceasta l-a făcut să ajungă la concluziunea că alb. ðɛ, *eðɛ*, *eðe* „trebue să aibă la temelia sa acelaşi element latin care a dat naştere şi conjuncţiei româneşti". Acest element latin ar fi prep. *de*.

Mai greu i-a fost lui N. Drăganu să-i găsească lui *de* puntea de trecere dela funcţiunea de prepoziţie la cea de conjuncţiune. Din dificultatea aceasta şi-a construit următoarea ieşire. Prepoziţiunea *de* cu funcţiune temporală (aci ne trimite la exemple ca *de medio potare die, de nocte abii piscatum, non bonus somnust de prandio* ş. a.) ar fi devenit mai întâi adverb, iar din acest adverb pus în fruntea unei propoziţiuni s'ar fi desvoltat conjuncţiunea *de* cu funcţiune temporală, din aceasta derivând apoi toate celelalte funcţiuni de conjuncţiune ale lui *de*. Dintre construcţiunile prepoziţionale româneşti cu *de* temporal au primit în concepţia lui N. Drăganu o importanţă deosebită acelea în care se găsesc adverbe ca *acii(a), aici* sau *oară (<hora)* subt regimul lui *de*, aşadar *de aciia, deci* (explicat din *de+aici), de trei ori, de o mie de ori*, etc. Şirul exemplelor citate se încheie cu megl. *Ancă di nă oară si joc* (Weigand, Vl.-Megl., 71). „In această sintagmă", continua N. Drăganu, „*de* nici nu mai are funcţiunea de prepoziţie, ci pe aceea de adverb cu sensul 'din momentul în care s. de când s'a început'. Ca *de* latin şi romanic să se simtă adverb a contribuit mult analogia lui *ante* şi *post*, iar pentru trecerea prepoziţiei în adverb cf. exemplul: *eu sânt pentru, tu eşti contra* ş. a.". Pentru limbile romanice ne trimite în notă subliniară la „fr. *du matin au soir; de mémoire d'hommes*" (p. 256).

Faptul că o prepoziţiune se găseşte într'o locuţiune adverbială, nu face încă dintr'însa un adverb. Cu tot atâta dreptate

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

am putea numi în cazul acesta adverbe şi substantivele *matin* şi *mémoire*. Apoi chiar *ante* şi *post*, cele două adverbe care ar fi avut aici un rol atât de însemnat, n'au devenit conjuncţiuni. Nici analogia lui *eu sunt pentru, tu eşti contra*, locuţiune de factură nouă, purtând pecetea unui calc modern şi lipsită de răsunet popular şi de distincţie literară, nu trebuia invocată pentru explicarea unui fapt care ar fi trebuit să se petreacă în epoca începuturilor limbii române (cf. fr. *voter* s. *parier contre, parler pour et contre, discuter le pour et le contre*, germ. *ich bin dafür, du dagegen*, cf. lat. *contra dicere, contra liceri, contra ire*, rom. *pro şi contra, a fi contra cu cineva* v. DA s. v. c o n t r a, etc.). *De* nu are nicăiri „sensul" pe care i l-a dat N. Drăganu, ci îşi păstrează funcţiunea de prepoziţie lipsită de orice cuprins semantic particular şi în citaţiile pe care acesta şi-a întemeiat părerea.

Funcţiunile prepoziţiei *de* şi ale conjuncţiunii *de* pot să pară atât de îndepărtate unele de altele, încât ezitările sau chiar refuzul unor savanţi de a regăsi în amândouă particulele acelaşi cuvânt de origine sunt foarte explicabile. Ceilalţi, care cred în posibilitatea unei eventuale derivări a conjuncţiunii *de* din prepoziţia *de* sau susţin cu toată hotărîrea asemenea etimologie, au fost impresionaţi de desăvârşita omonimie a celor două particule şi vor fi observat şi oarecari afinităţi funcţionale între ele. Afinităţile acestea rămân uşor nebăgate în seamă, dacă d. ex., admiţând doar o metamorfoză gramaticală restrânsă la 2—3 cazuri speciale a prepoziţiei *de* în conjuncţiune, plecăm dela ideea preconcepută că altfel şi prepoziţia şi conjuncţiunea îşi au istoria lor cu totul deosebită. Greşala celor care am bănuit sau am fost convinşi că conj. *de* şi prep. *de* sunt la origine acelaşi cuvânt, este că n'am cuprins în minuţioase cercetări şi uzul prepoziţiunii *de*. Poate că nici autorul acestor rânduri nu s'ar fi supus ostenelii acesteia, dacă n'ar fi fost nevoit s'o facă pentru redactarea articolelor din Dicţionarul Academiei despre cele patru particule omonime *de*.

Desfăşurând în acest dicţionar tabloul aspectelor funcţionale ale conjuncţiunii *de*, am ajuns la încheierea următoare. Conjuncţiunea *de* s'a desvoltat din prepoziţia *de*. In istoria evoluţiei ei s'ar putea să se fi amestecat vreo particulă autohtonă omonimă sau

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

aproape omonimă, dar și particulele românești cu funcțiuni similare, în deosebi *să* și *dacă*, sau și vreo particulă din limbile vecine cu rosturi sintactice identice ca ale rom. *de* și poate apropiată de acesta și ca înfățișare morfologică.

Din materialul bogat al Dicționarului Academiei Române, din care se pot culege aci și alte informații de toată greutatea — cele dintâi coale din litera D se găsesc subt tipar — voiu cita numai vreo câteva exemple în sprijinul tezei noastre.

Constatăm mai întâi că între prep. *de* și conj. *de* există un larg paralelism funcțional. 1.) Construcțiunea prepozițională cu *de* și propozițiunea secundară de subt regimul lui *de* sunt temporale și răspund la întrebarea c â n d: *Așa și de altă oară* (N. TEST., 1648: o a r e c â n d, BIBLIA, 1688: o d i n i o a r ă) *sfintele mueri .... înfrumșa si-re.* COD. VOR. 152/2. *Nu putuse oamenii ara de toamnă, fiind vremea oștirei, și de primăvară iarăși nu putea să are de vreme ...* LET. II 456/30. *Hai, frate, la biserică De sfânta Duminică.* ALECSANDRI, P.P. 182/8; v. și expresiile *de amiază, de noapte,* etc. — *Și de vădzu cel împărat acealea, și mânie-se.* CUV. D. BĂTR. II 149/5. *De întâlnea vrun om călare pe drum, întreba: „Departe-ai lăsat pe Vodă, voinice?"* CREANGĂ, P. 108. *Rece la gât când simțea Și puțin de se mișca Sfoara de pe gât sărea.* TEODORESCU, P.P. 540 b. 2.) *De* cauzal; întrebarea d e c e?: *Cârma flângea-se de greața undeloru* COD. VOR. 94/10. *Scârție de vânt fereasta.* EMINESCU, N. 42. *Rămânea cu gâtul strâmb de atâta uitat înapoi.* ISPIRESCU, L. 36; v. și expresiile *de aceea, de aia, deoarece,* etc. — *Mare au fost taina durerilor tale, De-ai lăsat în lacrimi, de-ai lăsat în jale Patrie, soție, rude și copii Ce te plâng pe malul tristei vecinicii.* ALECSANDRI, P. I 230. *Se vede că tot mai ai o leacă de noroc, de-ai nimerit tocmai la mine.* CREANGĂ, P. 90. *De-au ținut Mariia Sa leagea, fiind domn legei, dară cu cât mai vârtos să cade noaă a ținea leagea lui Dumnedzău ...?* VARLAAM, C. 366. 3.) *De* modal; întrebarea c u m s. î n c e f e l ?: *E ei aștepta elu că se va aprinde și va cădea de năprasnă* (N. TEST., 1648: *de pripă,* BIBLIA, 1688: f ă r ă v e a s t e) *mortu.* COD. VOR. 97/2. *De câtu ne e putearea, să slujim trebuința lor.* CORESI, EV. 43/13. *Mult i se părea tată-său de rău.* DELAVRANCEA, V. V.

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

25. *El te sudue de cruce.* DOINE, 73 — *Care nu puțin lucru au făcut Nicolai Vodă atunce, de au mers la gazda lui Dimitrașco Vodă.* LET. II 332. *Se sgudue tot domul de pare a fi de scânduri.* EMINESCU, P. 207. *Știu c'a nemerit-o bine, de ți-a pus numele Chirică.* CREANGĂ, P. 149/10. *Eu-s beteagă de-s mai moartă.* RETEGANUL, TR. 762. 4.) *De* final; întrebarea cu ce scop s. pentru ce?: *Această carte, evanghelie, scrisă iaste de învățătură.* CORESI, EV. 2/8. *Au venit poroncă la Dabija Vodă, de s'au gătit de oaste.* LET. II 213/16. *Chemat de cină, la o moșie.* I. VĂCĂRESCU, P. 329/11. *Fă focu' și pune de mămăligă.* N. REV. R. I 27. *Au prins voinicul să zică de joc.* SBIERA, P. 36/29 — *Și dzise* [miiașul] *cu rane se lu întreabe elu, de se* (N. TEST., 1648 și BIBLIA, 1688: ca să) *înțeleagă dereptu care vină așa strigă.* COD. VOR. 43/13. *Nu trimease Dumnezeu fiiul său întru lumea, de să* (BIBLIA, 1688: ca să) *judece lumea, ce să mântuiască lumea.* CORESI, EV. 460/23. *Când vor avea nește soții bani împreună și-i vor da la unul, de să* (MUNT. să) *li-i ție,...* PRAV. 147. 5.) *De* cu valoare funcțională apropiată de ceea a lui *și* ca particulă de coordonare: *Upuvăiiu în meserearea Dzeului în veacu și în veacu de veacu* (PSAL. HUR.: în veaci și în veacii veacului). CANDREA, PS. 101/12. *Sta Moscalii de pază din Cirimuș până în Iahurluc tot om de om.* LET. II 328/24. *N'ați plâns văzând cum trece'n sbor Spre miază-noapte nor de nor?* COȘBUC, B. 68. *Prin locurile acestea erau codri de codri.* SĂMĂNĂTORUL, IV 836 — *Pasă către oame[ni] mi[i] aceștia de lă dzi* (N. TEST., 1648 și BIBLIA, 1688: și zi). COD. VOR. 104/3. *Nu iaste acesta ce ședea de cerea* (BIBLIA, 1688: ședea și cerea; în Vulgata: sedebat et mendicabat)? CORESI, EV. 165/16. *Pe loc au căzut de au murit.* LET. II 203/24. *Unul caută'n oglindă de-și bucleză al său păr.* EMINESCU, P. 220. *Stai de nu mă săgeta.* TEODORESCU, P.P. 40. *Pornesc prin lume de fac rele.* ȘEZ. III 239. 6.) *De* în construcțiuni prepoziționale și în propoziționi secundare cu valoare gramaticală de subiect, nume predicativ, complement direct și atribut. a.) subiect: *Se tâmplă omului de cea boală, de cea betejală cu mestecătură rea, ce-i zic de lună.* CORESI, EV. 82/27. *Și n'o scrie cu cerneală, că de-aceea-i*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

multă'n țară. IARNÍK-BÂRSEANU, D. 117 — *Se tâmplă de fu cutremur mare.* CUV. D. BĂTR. I 389/37. *I să va fi tâmplat de va fi murit.* PRAV. 329. *De leşinase sau cu adevărat murise atunce era cu îndoire.* DRĂGHICI, R. 137. *Cum se face de eşti aşa de gras?* ŞEZ. IV 285/9. b.) nume predicativ: *Filippu ievanghelistulu, cela ce era de cei şapte.* COD. VOR. 26/11. *De are fi vraciul şi jidov sau şi de altă leage.* PRAV. 506. *Ştiu că sânteţi toţi d'o ţară cu Haridim.* PANN, E. II 63. *Această teorie fundamentală este de un adevăr evident şi a fost de natură a introduce o întreagă reformă a astronomiei.* MAIORESCU. CR. II 113. *Dar* [fetele] *sunt mici, Nu sunt încă de voinici.* TEODORESCU, P.P 329 b. *Dacă-i treaba de-aşa, nevastă, atunci . . .* ŞEZ. V 130. — *Isus iaste de l-au* (BIBLIA, 1688: c e l a c e l-a u) *făcut el sănătos.* CORESI, EV. 143/16. *Mesariu=carele iaste de păzeaşte masa.* MARDARIE, L. 2819. *Când eram de nu iubeam, Unde mă culcam dormeam.* RETEGANUL, TR. 89. c.) complement direct: *Galileanii . . . nemica alta nu ştiia, decât de limba sirineiască.* CORESI. EV. 332/22. *Nice era venită vreamea să cunoască păgânii de binele lui Dumnedzău.* VARLAAM, C. 304². *Nu-ţi cere inima de ceva locmale?* ALECSANDRI, T. 136. *Văzu că nu mai are de nici unele şi nici părinţi.* ISPIRESCU, L. 287. *Leliţa . . . Duce de mâncat la plug.* DOINE, 213 — *Voiu deştinge să văz de fac după strigare.* CORESI, EV. 461/7. *„Domnule", îmi zise sluga, „. . . gazda întreabă de nu vrei a cina".* C. NEGRUZZI, I 58. *Spue-ţi morţii din mormânt De sânt om sau de nu sânt.* ALECSANDRI, P. II 25. *Treci la badea peste drum Să cercăm vinul de-i bun.* IARNÍK-BÂRSEANU, D. 373. *In bob se caută fetelor de au să se mărite, flecăilor de au să se însoare.* ŞEZ. III 127/19. d.) atribut: *Sânt împăratului de ceriu slujitoriu.* VARLAAM, C. II 60. *Taie lunca de divale Şi răchita din cărare.* ŞEZ. I 13/1. *Cale ca de două zile.* GORJAN, H. I 4/17. *Un zid de piatră tare.* BĂLCESCU, M. V. I 614. *Privi în jur de sine.* AGÂRBICEANU, L. T. 368. *Bărbat mândru şi de gazdă.* IARNÍK-BÂRSEANU, D. 168 — *Era un om de avea o rană rea.* CUV. D. BĂTR. I 358. *Un joc de să cheamă caruha.* ALEXANDRIA, 161. *Se plânge şi ăl de are, se plânge şi ăl de n'are.* PANN, P. V. I 145. *Aşa e lumea asta, . . . oricât de drag*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

să-i fii, vine un ceas de te urăşte. MERA, B. 16. *Luptară bărbăteşte ostaşi*[i] *la bătălia dă fu cu Turcu'.* JIPESCU, O. 87/2. *Nu găsesc bade să-mi placă; Că badea, de mi-a fost drag, În cătane s'a băgat.* HODOŞ, P.P. 215. 7.) *De* în construcţiuni prepoziţionale şi în propoziţiuni secundare care sunt compliniri ale unui adjectiv: *Făcându lucru dostoinicu de pocaanie* (BIBLIA, 1688: *vreadnice de pocăinţă lucruri făcând).* COD. VOR. 79/4. *Toate cele trebuincioase de drum.* DRĂGHICI, R. 154. *Cu glasul plin de lacrămi, de'nduioşare cald.* EMINESCU, P. 202. *Doi băieţi hliziţi cu buzele şi degetele negre de nuci.* C. PETRESCU, C. V. 28. *Dar nu-i beat de beutură, Ci-i beat de fermecătură.* HODOŞ, P.P. 73 — *Ieşim la o zăpodie ierboasă cu pajişte frumoasă, de nu-i pociu spune de frâmsaţe şi de bunătate.* DOSOFTEIU, V. S. 46/32. *Oameni atât de varvari, de să închină la foc ca la Dumnezău.* DRĂGHICI, R. 75. *O răpciugă de cal grebănos, dupuros şi slab de-i numărai coastele.* CREANGĂ, P. 194. *Vine la el un cioban c'un drăguţ de caş de să-l mănânci şi cu ochii.* RETEGANUL, P. III 7. *Că-l văd gras de se sparge.* ŞEZ. V 41.

Am putea să întregim tabloul acesta cu exemple de acelaşi fel din celelalte dialecte. Glosarele şi în deosebi aproape fiecare pagină de texte istroromâne, aromâne şi meglenoromâne ni le oferă din belşug. Cred că citaţiile înşirate până acuma ajung, ca să ne convingă că între conjuncţiunea *de* şi prepoziţia *de* nu există alte hotare decât cele aşezate între ele de convenţiile noastre gramaticale. Şi hotarele acestea însă, formale şi artificiale, sunt înfrânte de numeroasele cazuri când rosturile sintactice ale prepoziţiei *de* primesc înfăţişări care o apropie de conjuncţiuni.

Se poate spune *Sandu slăbeşte de boală* (cf. *cârma flângea-se de greaţa undeloru.* COD. VOR. 94/10) şi *Sandu slăbèşte de bolnav* (cf. *în borta pietrii brânca leului de groasă nu încape.* CANTEMIR, IST. 158; *plângeam de supărată.* COŞBUC, B. 11/11). Un adjectiv corespunzător poate să ia aşadar locul substantivului de subt regimul lui *de,* potrivindu-şi forma în acord de gen şi număr cu subiectul sau complementul la care se referă. Legătura care îşi găseşte expresia în acordul acesta, apare şi mai strânsă sau şi mai simţită printr'o întregire a adjectivului, construită din pronumele relativ *ce* şi o formă verbală finită. Asemenea între-

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

gire poate să aibă însă și un substantiv sau adverb: *Sandu slăbește de bolnav ce este* (cf. *De-abia umbli de slabă ce ești.* ALECSANDRI, T. 1582; *În fundul* [lacu]*lui, se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur.* EMINESCU, N. 6/6; [Părul] *parcă era bătut cu lopata de pere multe ce avea.* CREANGĂ, P. 293; *Îi sfârâia călcâile de iute ce se ducea.* ISPIRESCU, ap. TDRG.). Intregirea aceasta nu-i adaugă aproape nimic ideii cuprinse în frază. Ea este doar explicativă, punând, prin forma verbală finită, realitatea calificată sau complinită prin cuvântul de subt regimul lui *de,* subt acest raport al ei, în funcțiune de subiect. In *Sandu slăbește de bolnav ce este* (spre deosebire de *Sandu slăbește de bolnav)* expresia prepozițională *de bolnav* nu mai este circumstanță numai, ci ține oarecum și locul de nume predicativ al lui *este,* deși în calitatea aceasta de complinire predicativă a fost reluată prin pronumele relativ *ce.* Când spunem *S. slăbește de boală* s. *de bolnav* s. *de bolnav ce este,* îl simțim deopotrivă și pe *de boală* și pe *de bolnav* și pe *de bolnav ce este* ca unități sintactice în funcțiune de determinare cauzală, împrejurare care îi dă lui *de bolnav ce este* înfățișări de propozițiune secundară, iar lui *de* de conjuncție, în propoziținea aceasta.

Cu rosturi de conjuncțiune cauzală trece prepoziția *de* și înainte lui *care* și *ce.* In *îl zăticnise arătându-i-se noaptea, de care făcu a doua călătorie... și-și drese lucrul.* MINEIUL (1776), 160², *de care* însemnează „de aceea, din care cauză, din cauza aceasta", iar *care* nu este aci continuatorul lui *qualis,* ci al conjuncțiunii *quare,* asupra prezenței căreia în limba română am mai atras atențiunea și cu alt prilej („Cronica lui I. Neculce", ed. Scrisul Românesc, p. XLI-XLII și p. 20 n. 52). Conjuncțiunea *de* a dublat deci în cazul de față conjuncțiunea *care,* întocmai ca d. ex. pe conjuncțiunea *să* în *de să (Lucrul sfârșii ce-ai dat mie de să fac.* CORESI, EV. 181/4; *Agiunge de să-i pue numai să giure.* PRAV. 1224). Cum însă subiectul vorbitor nu mai face nicio deosebire între *care* < *quare* și *care* < *qualem* și cum *care* e simțit acum, și când e cauzal, același cuvânt ca pronumele relativ *care* (până și în Dicționarul Academiei, cf. c a r e II 4⁰), *de* din *de care* având subt regimul său un pronume, nu mai poate fi după convențiile noastre gamaticale decât prepoziție.

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

La întrebarea *dece* („qua de causa") *n'ai venit ieri la mine?*, pe de altă parte, se poate răspunde pe alocuri *dece* („quia, quod": „pentrucă") *n'am vrut!* S'ar putea ca aici *ce* să nu fie numai continuatorul lui *quid*, ci, ca în atâtea alte cazuri, și înlocuitorul lui *care*, pronumele relativ în care a fost cuprins și cauzalul *quare*. Oricum, *de* și *ce* se contopesc în expresia *dece*, care nu mai e nici prepoziție, nici pronume, ci conjuncție.

Pe *de* îl întâlnim și altfel pe punți de trecere dela funcțiunea de prepoziție la ceea de conjuncțiune.

Iată-l mai întâi de asemenea în tovărășia lui *ce: Ce, de ce poți, ajută noao.* CORESI, EV. 76/25. *Învață că de ce străbate mai adânc în spăimântătoarea realitate omenească, de ce omul e mai indescifrabil.* C. PETRESCU, Î. II 93. *Că dă, știi mneata că di ci ai, di ci-ai măi avè.* ȘEZ. II 2. *De ce (...de ce...)* apare aci echivalent cu „cu cât (...cu atât s. cu atât mai mult...)" (cf. în D'A a t â t II 1°, 3°, 5°; c â t A II 5°; c e II 3° b). Mai e în cazul acesta *de* prepoziție, iar *ce* pronume relativ sau interogativ? Cele două particule, formând încă unități fonetice și deci cuvinte deosebite, se împreunează într'o expresie adverbială de mod, în care își pierd individualitatea lor funcțională particulară. Descoperim prin urmare în acest *de ce* mai de grabă rosturi ca ale unei conjuncțiuni modale, fără ca să facem între elementele lui componente vreo distincție de funcțiune. *De* și *ce* ajung în felul acesta să aibă împreună, ca element introductiv de propozițiune, rolul unei conjuncțiuni, rol pe care îl pot primi, precum știm, și numai *de* sau numai *ce*.

De servind adesea ca element de legătură între adverbe ca d e s t u l, a t â t, c â t, a ș a, c u m și adjectivele sau adverbele determinate de ele *(Pentr'aceaia păsările zboară așea de pre sus.* VARLAAM, C. 150; *Să leie copiii... cum i-a lăut fata moșneagului de bine.* CREANGĂ, P. 292. *Să-i arăt cât sunt de lotru.* DOINE, 214/7; *Să fie și de făloasă, După cât e de frumoasă.* RETEGANUL, TR. 96/27—28), apare câteodată în calitatea aceasta, alăturea de adverbele citate, și înainte de verbe finite: *Atâta se el de lăuda, cât vrea să se protivească răpirei și nedreptății, cât și a lui avuție o împărțiia.* CORESI, EV. 16/26; *Așa de m'a săgetat pustiul de ghimpe, încât am țipat și m'am deș-*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

teptat. ISPIRESCU, L. 244. După convențiile noastre gramaticale însă, un verbum finitum nu se poate găsi subt regimul unei prepoziţiuni, ci doar al unei conjuncţiuni.

Un stadiu de trecere dela funcţiunea de prepoziţie la ceea de conjuncţiune sau de evoluţie care îl face pe *de* tot mai capabil de a lua şi verbe finite subt regimul său, ni-l înfăţişează şi exemplul următor: *Nu poate să o uite de sânt acuma aproape de treizeci de ani*. GORJAN, H. IV 83/22. Determinarea temporală construită cu *de* (cf. *Nu l-am văzut de 30 de ani)* a primit forma unei propoziţiuni (cf. şi *Nu l-am văzut de* — urmează o pauză de ezitare sau de evocare a unor amintiri — *vor fi vreo 30 de ani de atunci* s. *Nu l-am mai văzut de vor fi* s. *sunt aproape 30 de ani).*

Subt regimul lui *de* se poate găsi orice cuvânt (un substantiv, adjectiv, adverb, etc.), iar acesta poate să aibă tot felul de compliniri sau să fie înlocuit printr'o formulă oarecare de perifrazare. Spunem *mi-am cumpărat vite de arat,* dar şi *mi-am cumpărat vite de ar cu ele*. Cuvântul *arat* de subt regimul prepoziţiei *de* apare înlocuit în cazul din urmă printr'o perifrază a lui, de forma unei propoziţiuni (având subiect şi predicat). Şi *de arat* şi *de ar cu ele* sunt determinări atributive ale cuvântului *vite,* dar în formula a doua *de* nu mai e prepoziţie, în înţelesul obişnuit al terminologiei noastre gramaticale, ci conjuncţiune care introduce o propoziţiune atributivă, deci secundară.

Acestea sunt căile de prefăcere a prepoziţiei *de,* cu variatele ei funcţiuni, în conjuncţiune. Între configuraţia funcţională a conjuncţiunii şi ceea a prepoziţiei *de* nu este însă un paralelism desăvârşit. Conjuncţiunea a primit câteodată funcţiuni nouă, care nu încap în categoriile funcţionale ale prepoziţiei, dar se explică totuşi din ele. In funcţiunea sa de conjuncţiune condiţională, *de* părea mai îndepărtat şi mai străin de rosturile sale ca prepoziţie. Conjuncţia şi prepoziţia *de* au făcut impresia că nu sunt acelaşi cuvânt mai ales prin asemenea deosebiri. Condiţionalul *de* se rânduieşte alături de conjuncţiunile *să* şi *dacă* cu aceeaşi funcţiune. Se părea logic ca întocmai ca şi acestea să nu aibă nicio legătură cu vreo prepoziţie. Cu toate acestea, evoluţia prepoziţiei *de* în spre funcţiunea de conjuncţiune condiţională se explică cel puţin

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

tot atât de ușor și de simplu ca toate celelalte ale ei transformări în același sens.

Având în vedere construcțiunile pe care se întemeiază părerea aceasta, vom cita aci doar unul dintre cazurile în care lucrurile se prezintă mai lămurite și mai convingătoare. Gerundiul *alegând* se întrebuința în limba veche și cu înțelesul de „afară de", „cu excepția lui...". Îl întâlnim foarte adesea în Pravila lui Vasile Lupu, introducând derogările dela dispozițiile multora dintre articolele ei. Pe vremea aceea acest *alegând* pare să fi fost un moldovenism, căci Pravila lui Matei Basarab îl înlocuește cu o consecvență care nu cunoaște decât o singură abatere (PRAV. 1060) prin *fără numai* și numai în vreo patru cinci cazuri prin *fără, (iară) numai* s. prin *mai vârtos*. Prin *alegând* poate fi exceptat un obiect s. o ființă, dar și un fapt împlinit sau considerat ca o eventualitate posibilă, iar subt regimul lui se poate găsi prin urmare un nume sau un adverb, dar și o propoziție. Cum gerundiul *alegând* poate fi simțit când mai mult ca formă verbală, când mai mult ca adverb (cf. adv. *curând* < *currendo;* cf. DA. s. v. a l e g â n d), complinirea lui se face cu și fără ajutorul lui *de,* intervenția acestuia fiind necesară subt regimul adverbelor, dar nu și al verbelor *(Locul..., iuo e aproape de cetatea Lasieei.* COD. VOR. 85/4; *Și eu trec* [cu barca] *de-a-lung de maluri.* EMINESCU, P. 78. *Miercuri înainte de Duminica-mare.* CREANGĂ, P. 112; — urmează exemple în care *de* din complinirea verbului ar putea să și lipsească: *Atunce strigă Hristos: „Deșchideți mie ușa dereptății..., să spui părintelui mieu de ce-am lucrat pre pământ ș'am chinuit.* CORESI, EV. 179/21. *Nu va pute*[a] *purta de grijă a doue țări.* LET. II 304/18; *Văzu că nu mai are de nici unele și nici părinți.* ISPIRESCU, L. 287). *De* e conjuncțiune condițională când după *alegând* introduce o propoziție de concepție ipotetică, dar e cu neputință să nu recunoaștem în el același cuvânt și când apare aci ca prepoziție: *Și nu e Dumnedzeu altu alegându* (COR.: t r e c â n d, VOR.: t r i c â n d, DOS.: m a i m u l t) *de mine.* PSAL. SCH. 497/14; [Hristos] *alte toate le-au avut ca și noi, alegând fără numai de păcate.* VARLAAM, C. 137[2]; *Pre aceste dzile a sfântului post ca să nu să boteze coconii, alegând de mare nevoe, de să va afla ne-*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)
CLUJ

ştine bolnav de moarte, pre aceştia să-i boteze. ŞEPTE TAINE (Iaşi 1645), ap. TDRG; — *Cela ce va cumpăra otravă, să să cearte, ... alegând* (MUNT.: fără numai) *cela ce au fost cumpărând iaste vraci.* PRAV. 416; *Plugarii ... de vor ara pământ strein ... cu învățătura cuiva ..., nu să vor certa nice cum, alegând* (MUNT.: fără numai) *atunce când vor şti lucrătorii că nu iaste a celuia.* ib. 1074; — *Numai să o dea înapoi* [avuția care i-a fost încredințată], *că de-are şi giura* [că i-a fost furată], *nime nu-l va creade, alegând de-are* (MUNT.: *fără numai de-ar) avea împreună cu giurământul şi niscare marturi.* ib. 143, cf. 157, 214, 493, 1070, 1072, 1204; *Mărturia ce face mutul cu măhăitul, poate să fie şi cu greşală, alegând* (MUNT.: *fără numai) acest mut şi surd de va şti scrie şi să citească.* ib. 1110.

A fost o iluzie greşită că singura cale de prefacere a prepoziției *de* în conjuncțiune ar fi ceea de trecere prin funcțiunea temporală.

E o particularitate caracteristică pentru prepoziția *de,* necunoscută celorlalte prepoziții, că poate primi subt regimul ei şi adjective *(Călugăriță de mică dată dela părinți la lăcuința ficioarelor.* DOSOFTEIU, V. S. 113[2]; *Un copac stufos, Ce de nalt stăpânea crângu'* I. VĂCĂRESCU, P. 13/15; *De străin şi de sărac, Nu ştiu seara und' să trag.* TEODORESCU, P. P. 326. *Robul .... de va face silă featei stăpânu-său, să-l ardză în foc de viu.* PRAV. 767; *Sermanii gâgâlici, de cruzi s'au mai dus.* CRENAGĂ, P. 31; *De frumoasă, eşti frumoasă, Dar iia nu ți-o şti coasă.* IARNÍK-BÂRSEANU, D. 352; *I s'au prins minciunile de bune.* CERANGĂ, P. 208; *Acum cred că mă cunoşti şi de urît şi de frumos, şi de bătrân şi de tânăr, şi de slab şi de puternic.* ib. 196—197; *O fată scrisă de frumoasă.* SBIERA, P. 23). Adjectivul subt regim prepozițional este altfel şi în alte limbi o construcție în de obşte neobişnuită. Cum însă chiar din uzul clasic latin se pot cita expresiile *a parvo s. parvis, a parvulo* s. *parvulis* „de mic, din copilărie" (cf. şi *ex parvulo incipere* „a începe cu s. dela lucru mic) şi cum *de* l-a înlocuit tot mai mult pe *a* şi *ex,* construcții de felul lui *de mic,* etc. s'ar putea să-şi aibă cele dintâi începuturi şi în limba latină. Particularitatea asupra căreia s'a oprit aci atențiunea noastră, deosebit de

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

caracteristică pentru uzul prepoziţiunii *de* în limba română, pare însă să aibă şi alte temeiuri, pe care nu le putem descoperi încă.

Pe *dacă* Lexiconul de Buda l-a apropiat de it. *dacchè*, iar Hasdeu (CUV. D. BĂTR. I. 30, 59) a continuat să creadă că are o origine comună cu acesta. De aceeaşi părere a fost mai întâi şi Cihac (vol. I 32), crezând în acelaşi timp că trebue să plecăm dela lat. *de ad quod (quid)* şi admiţând totuşi eventualitatea unei înrudiri a cuvântului român cu nslav., sârb. *dake, dakle* „ergo“[2]), dar mai apoi (vol. II 89) l-a trecut pe rom. *dacă* printre elementele de origine slavă, punându-l în legătură numai cu nslav., croat., sârb. *dake, dàkle, daklem* „donc“. Al. Philippide („Principii“, p. 52 şi 105) l-a declarat pe *dacă* un cuvânt compus din prep. *de* + *că* < *quod*, iar lui H. Tiktin (TDRG., p. 502) i s'a părut că ar putea să fie conj. *de* „wenn“ + *ca* (= lat. *quam*?). N. Drăganu îl citează apoi pe Gr. Creţu (MARDARIE, I. 317), căruia cred că nu trebuia să i se facă această menţiune deosebită, căci al lui *deacă, dacă* < *de* + *că* îl arată cel mult partizan al părerii lui Al. Philippide. Mai aproape de adevăr, spune în continuare N. Drăganu, ar fi T. Raica („Studii literare“, Ploieşti, 1897, p. 161), după care *dacă* s'ar fi format din *de* condiţional şi „sinonimul“ său *ca*, iar şi mai mult adevăr ar fi de partea lui W. Meyer-Lübke (Gramm. III, p. 613), după a cărui ipoteză, susţinută doar cu mari îndoieli, ca despre un lucru care nu este încă în deajuns de lămurit, s'ar putea ca în limba română să fi existat cândva un **poscá* < *postquam* şi ca după analogia acestuia să se fi ajuns şi la *decá*. Celelalte observaţii ale lui W. Meyer-Lübke privesc desvoltarea cuvântului din punct de vedere fonetic (accentul şi prefacerile lui *e* şi *-a*).

---

[2]) Evident că *quid* a fost pus în paranteză pe lângă *quod* de dragul it. *dacchè*, pe care Cihac îl pune aci alături de rom. *dacă*. Numai la cele două forme slave ne trimite printr'un „cfr.“. Hasdeu se vede că a fost influenţat de Cihac, căci vol. I din CUV. D. BĂTR. a apărut în 1878, iar vol. I, din dicţionarul lui Cihac în 1870. Deosebirile dintre rosturile lui *dacă* al nostru şi ale it. *dacchè*, dar şi imposibilitatea de a ajunge dela *de ad quod* — o compoziţie de construcţie forţată şi lipsită de orice raţiune — la *dacă*, au făcut ca Cihac însuşi să renunţe la asemenea explicare (1879).

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

Nu numai adverbul *ca* (d. ex. *mai rău ca păgânii s'au purtat; indărăt tot dă ca racul),* ci și conjuncțiunea *ca,* regimul căreia cere un verb la conjunctiv, ar deriva după părerea lui W. Meyer-Lübke (op. cit. p. 641) din lat. *quam.* El a mai crezut că poate descoperi același *ca* și în *deca* (devenit apoi *deaca, daca* și în urmă *deacă, dacă*), acest *ca* intervenind cu un rol asemănător și la formarea lui *pentru ca* (ib., p. 613). Traducătorul Codicelui Voronețean l-a întrebuințat înaintea conjunctivului pe *cum* < *quomodo,* nicio singură dată conjuncțiunea *ca. Ca să* l-ar fi înlocuit prin urmare pe *cum să* numai după epoca Codicelui Voronețean. Asemenea ipoteză firește că a făcut cu neputință derivarea conjuncțiunii *ca* din *quia,* pentru vremuri în care nu mai aveam de unde lua conjuncțiunea aceasta latină, trecerea dela *cum să* la *ca să* putându-se explica doar printr'o afinitate funcțională între *ca* < *quam* și *cum* < *quomodo.*

Gândul lui W. Meyer-Lübke, cuprinzând numai ce i se părea mai „probabil" și acoperit deci de oarecari îndoieli, a devenit certitudine pentru elevul dânsului B. Dimand. Argumentele și exemplele pe care acesta (loc, cit.) și-a întemeiat părerea curg din belșug („Im Cod. Vor. hat *cum să* ausser dem *să* und einmal *dereptŭ să,* worüber § 16, keinen anderen Rivalen"; — „*Ca* ist in seiner Hauptbedeutung eine Fortsetzung von *quam;* es heisst nämlich 'wie', ferner, ebenso wie *cumŭ, 'als ob',* und es ist auch, wie *quomodo,* zur temporalen Bedeutung vorgeschritten"; — în notă: „Für Ableitung aus tonlosen *quia* ≥ *qua* ist speziell im Rumänischen infolge der Bedeutung kein Raum". ib., p. 9). E foarte de înțeles, prin urmare, că apoi în Rom. etym. Wörterb. al lui W. Meyer-Lübke nu există decât un singur rom. *ca* < *quam,* pe când *quia,* păstrat în toate celelalte limbi romanice, nu mai are niciun continuator român.

Știm cum lucrau vechii noștri traducători și cum mijloacele lexicografice primitive, folosite de ei, îi făceau adesea să ocolească cuvinte și expresii care altfel le erau foarte la îndemână (cf. și studiul meu „Adecă" din „Omagiu lui Ion I. Nistor: 1912—1937", Cernăuți 1937, p. 677—678; în extras, p. 5—6). Din faptul lipsei lui *ca să* din Codicele Voronețean nu se poate scoate așadar încheierea că n'a existat pe acele vremuri și nici

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

măcar că traducătorul acelui text nu-l întrebuinţa în graiul lui de toate zilele. Din potrivă, nu trebue să ne îndoim de loc că conjuncţiunea *ca*, şi în combinaţia *ca să* + conjunctiv, este străveche. Dovezi că este aşa, se găsesc şi printre materialele lui B. Dimand. Nu *ca să*, ci *că se* este o formulă foarte obişnuită în Psaltirea Scheiană (cf. şi B. Dimand, op. cit., p. 10, n. 1), dar toate celelalte psaltiri rotacizante, care împreună cu Psaltirea Scheiană aparţin aceluiaşi grup de traduceri ca şi Codicele Voroneţean, au la locurile din chestiune varianta *ca se* sau, în formă mai nouă, *ca să* (cf. d. ex. variantele la următoarele locuri ale Psaltirii Scheiene: *Că se spuniu toate laudele tale.* CANDREA, PS. 13/5, 24; *Că se nu grăiască rostul mieu lucrul omerescu.* ib. 22/14, 35; *Că se cântu ţie slava mea şi se nu milcuescu-me.* ib. 51/1, 17). *Ca să* a existat aşadar în regiunea şi în graiul din care a luat fiinţă limba celor dintâi traduceri ale noastre, iar la Coresi (cf. B. Dimand, loc. cit.) apare ca un instrument de expresie curent şi demult încetăţenit. Dar chiar dacă n'am da de urma lui *ca să* în cele mai vechi monumente de limba română, împrejurarea că îl au şi celelalte dialecte, cunoscută şi lui B. Dimand (op. cit., p. 12—13), este o mărturie neîndoielnică a vechimei lui străromâne (cf. d. ex. arom. *ca se faţi* „ca să faci", Per. Papahagi: „Scriitori aromâni în secolul al XVIII", p. 198, *ca s'h'ibă* „ca să fie" şi *ca să*, id. „Basme aromâne", p. 554; — meglrom. *ună noapti pusi pri marli fitšor la iasli si sta toată noaptea, ca si veadă cari mănancă cal'il'*, Th. Capidan, „Meglenoromânii" II, p. 74, nr. 40/8, dar şi *că si ti ancalic*, ib., p. 68, nr. 37/2; — istrorom. *ţesâru-l' ziţe ke se nu-l' fiie rusire spure, ke nu va fi nis de slâbo*, S. Puşcariu, „Studii istroromâne I, p. 10, nr. 4/18, unde *ke* ar putea să fie o formă secundară desvoltată din *că* (v. ib., II, p. 77), dar şi înlocuitorul lui *că* şi *ca* subt influenţa limbii italiene şi a it. *che* în deosebi). In recensia pe care a făcut o lucrării aci citate a lui B. Dimand (Zeitschr. f. rom. Phil. XXIX, p. 732—744), s'a folosit şi Kr. Sandfeld-Jensen de acest argument, spre a arăta originea străveche a lui *ca să*. Dânsul a admis un rom. *ca* din lat. *quia* şi a afirmat pe bună dreptate că *cum să* este mai probabil un decalc

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

din slavonește (p. 734). Cât despre *că să*, despre acest *că* va fi vorba mai încolo în cele ce urmează.

Să ne reamintim mai întâi că există și alte teorii, mai vechi și ceva mai nouă, asupra lui *dacă* decât cele înșirate de N. Drăganu. În opoziție cu A. de Cihac, care l-a derivat pe *dacă* în cele din urmă din slavonește, doi slaviști de autoritatea lui P. Budmani (Rječnik, vol. II, Zagreb 1884, p. 226: „*dake* postaje od rum. *dak*“) și Fr. Miklosich (Etym. Wb. d. slav. Spr., Wien 1886, p. 39: „*dakle, daklem, dake, dak* s. igitur, *itaque*. — Man vergleicht rom. *dakă* si, postquam“.) au presupus că formele corespunzătoare slave sunt sau ar putea fi de origine română. E. Berneker (Slav. etym. Wörterb.) le face însă temeinica obiecțiune că nedumeririle de ordin semantic, care se opun explicărilor acestora, n'au putut să fie lămurite până acuma[3]). P. Skok reia ideea obârșiei slave a cuvântului românesc și o susține cu argumente nouă (Archiv f. slav. Phil. XXXVII, 1920, p. 90—91). Acel *däko* condițional (= lat. „si“) din Dalmația centrală, pe care-l citează și care ne întimpină cu aparențele unei mărturii foarte convingătoare, ar putea să fie fără îndoială și un argument sprijinitor al tezei Budmani—Miklosich. Acest *däko* condițional, atât de izolat în cuprinsul limbilor slave, își găsește parcă un loc mai firesc printre numeroasele urme lăsate în graiurile dalmatine de populațiunea română dispărută demult de acolo (cf. pentru asemenea urme și P. Skok „Ein Überbleibsel des Rumänischen im Serbokroatischen“, în același volum din Archiv f. slav. Phil., p. 81—82). Funcțiunea deictică („die ursprüngliche hervorhebende Bedeutung“) a lui *dacă* negreșit că se mai resimte în exemple ca cel citat de P. Skok: „*N'auzi, drăguță?*“ „*Dacă nu-s*

[3]) Se pare totuși că sensul de „also, nun, daher“ al malorus *dak*, de „also, natürlich, deshalb, folglich“ al bulg. *dáklě*, *dáklě-m*, de „also, daher“ al sârbocroat. † *dak*, † *dake*, *däkle*, dial. *däkle-m däkle-n* — cuvântul se găsește printre Slavi, precum vedem, numai în preajma noastră, în limbile asupra cărora am avut o influență mai puternică — ar putea să derive din funcțiunile pe care le are rom. *dacă* și le-a avut în cursul veacurilor, mai ales dacă etimologia acestei particule ar fi de fapt ceea care mi se pare mai probabilă (v. m. jos).

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

surdă cucoană!", dar vom vedea că i se poate da o explicare mai ademenitoare și mai convingătoare decât din slav. *-ko*.

Cu vreo zece ani mai veche decât explicarea aceasta a lui P. Skok, este cea dată lui *dacă* de G. Weigand. Derivându-l din *de* (< alb. *dhe*) + *ca*, se întreabă dacă nu cumva și bulg. *ako* e cuprins în rom. *dacă*[4]).

N. Drăganu a crezut că *dacă*, pe care îl găsim foarte adesea și subt forma de *deca*, s'a format prin „împreunarea adverbului temporal *de* (= 'din momentul...', 'din clipa...', 'din timpul...') cu *ca* < *quam* „conjuncțiune cu sens temporal și condițional" (p. 276), care se întrebuința „în limba veche românească alăturea de *cum* < *quomo[do]*" (p. 274). Conjuncțiunea *dacă*, adăugăm noi, întrebuințată de 21 de ori în Codicele Voronețean și numai o singură dată în Psaltirea Scheiană, nu are în textele acestea decât forma *deca*.

După cum am văzut mai sus, vorbind de transformarea prepoziției *de* în conjuncțiune, existența unui *de* cu funcțiune de „adverb temporal", așa cum N. Drăganu numește de repetite ori particula aceasta în această parte a studiului său, nu e dovedită cu nimic, ba chiar lipsită de orice probabilitate pentru vremuri oricât de vechi. Mi se pare însă că în cazul de față, al etimologiei susținute de N. Drăganu, nu are nicio importanță dacă îi spunem lui *de* „adverb temporal" sau prepozițiune sau conjuncțiune, în sfârșit. Ar fi deajuns pentru cine ar primi altfel de bună explicarea lui N. Drăganu, ca să-l creadă, împreună cu el, pe *de-* din *deca* același *de* ca în *de când, de pe când, de acum* și *de îndată ce*, oricare ar fi originea lui.

Cunoaștem așadar expresii în care *de* a avut rosturi de ace-

---

[4]) G. Weigand scrie în continuarea observărilor sale din Vollmöllers „Krit. Jahresber." despre conj. *de*, citate mai sus în nota 1): „*de* + *ca* > *deacă* > *dacă* Bedeutung „und wie", woraus 1. und da, da doch (also begründend), wie häufig im Neurum., 2. und wenn, wenn (namentlich literarisch, während die Volkssprache *de* und altes *să* bevorzugt. Es bleibt zu erwägen, ob nicht auch im kond. *dacă* das bulg. *ako*=„wenn" steckt, das, wenn in älterer Zeit aufgenommen, zu *acă* werden musste und auf walachischen Boden in Verbindung mit *de* resp. *dă* auch lautgerecht *dacă* wurde. Dann hätte das dialektische *dacă* das ältere siebenbürgische *deacă* verdrängt.)".

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

Tași fel ca în *de* + *ca* > *deca* al lui N. Drăganu, dar nu putem descoperi altele, construite la fel, în care *ca* să fi avut un rol asemănător ca în această pretinsă compoziție. Nu prezența lui *de*, ci a lui *ca* ar avea nevoie de o mai largă și mai temeinică lămurire, pentru ca etimologia susținută de N. Drăganu să aibă mai multă putere convingătoare și pentru ca să nu ridice în calea priceperii noastre nedumeriri ca cele pe care le-a avut la început și W. Meyer-Lübke sau ca ale lui Tiktin. Cel din urmă îl numește pe *dacă* în dicționarul său „ein dunkles Wort" și pune semnul întrebării alăturea de *quam*, indicând ca probabilă numai etimologia *de* „wenn" + *ca* (=lat. *quam*?). Va trebui prin urmare să dăm deocamdată mai multă atenție lui *ca* „temporal și condițional", care ar fi, după N. Drăganu, pe lângă *de*, cel de al doilea element de compoziție din *dacă*.

Dicționarul Academiei deosebește doi *ca*. Unul îl continuă pe lat. *quam* și-și păstrează până astăzi vechea sa funcțiune de adverb comparativ (*A și început a face pregătire, ca pentru o fată de împărat*. CREANGĂ, P. 277, *Din Sătmar până 'n Săcele, Numai vaduri ca acele*. EMINESCU, P. 161, *Mai aproape dintîi ca* (s. *decât*) *părinții*. ZANNE, P. II 114, etc., etc.), celalalt îl continuă pe lat. *quia*, a rămas conjuncțiune și se construește, din cele mai vechi timpuri, în uzul limbii române cu verbul la conjunctiv (*Să-mi dai bani de cheltuială, straie de primeneală, arme și cal de călărie, ca să și pornesc, fără zăbavă*. CREANGĂ, P. 185, *De n'a vrea ca să vie* ... ALESANDRI, P. I 7, etc., etc., cf. și exemplele de mai sus, citate din literatura veche și din celelalte dialecte cu prilejul discuției privitoare la raportul dintre *cum să* și *ca să*). Așa se înfățișează cei doi *ca* ai dicționarului academic în majoritatea covârșitoare a cazurilor, dar în același timp se înșiră și la unul și la altul și funcțiuni sau aspecte gramaticale care au cu totul altă față. Conjuncțiunea *ca* nu mai cere de cele mai multe ori conjunctivul, dacă e urmată de *doară* (*Trăgând* ... *nădejde ca doară îi vor slobozi să meargă pre la casele lor*. NECULCE, ap. LET. II 213, *I-au tăiat, ca doar de ei va scăpa*. C. NEGRUZZI, ap. TDRG., *O surpă gios, ca doară ar vedea* ... DOSOFTEIU, V. S. 93², *Au mers încolo și încoace ca doară ar da de vro casă*. SBIERA, P. 200, etc.,

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

cf. *ca*[2] B). *Ca* < *quam* pe de altă parte, ne spune același dicționar, poate să fie câteodată și conjuncțiune temporală *(Și ca fu a nă duce noao* — NOUL TEST. din 1648: Și fu când am vrut purceade; BIBLIA DIN 1688: Și după ce fu a purceade — *zmulsemu-nă dela dânșii.* COD. VOR. 24/5 (tot așa ib. 32/6, 38/9, 82/13, 90/5); *Și ca se apropiiară către poarta cetățici, și iată, purta un mort.* CORESI, EV. 345/5, cf. 346/35, 347/14; *Și ca sfârșiră tot pre leagea Domnului, întoarseră-se în Galilei.* ib. 516/4, cf. 520/4; v. ca[1] B 1°. Adaug și citația următoare din Coresi: *Era fiiul cela mai marele la sat; și ca vine, apropiè-se către casă, auzi cântări și glasuri.* ib. 22/1) sau conjuncțiune condițională *(Și ca multe dzile predându acie* — NOUL TEST. din 1648: Și trecând multe zile acolo; BIBLIA din 1688: Și deaca multe zile zăboviia acolo —, *deaci Fistu spuse lu împăratu ce e de Pavelu.* COD. VOR. 68/8; *Și ca nu vădzuiu* — NOUL TEST. din 1648: Și când n'aș vedea; BIBLIA din 1688: Și deaca nu vedeam — *de slava lumiriei acei, de mâră prinseră-me.* ib. 40/2; *Ochiul ca-l veri strica și veri orbi, tot trupul tău va pipăi în untunearec.* CORESI, TÂLCUL EVANGHELIILOR, 1564, ap. GCR. I 23/8) și chiar interjecțiune, întrebuințată în Muntenia cu înțelesul de „ia! ci!" *(„Să dăm foc satului", strigă un flăcău. — „Ci ca ho, voinice, prea o iei repede!" răspunse părintele.* DELAVRANCEA, S. 149; *Ci ca fugi și d-ta dela fereastră! Ce tot te zgâiești?* ISPIRESCU, L. 120, cf. 47; *Ce zici? Ca dă-te mai încoace și mai spune odată, că n'auz bine.* ib. 345). Explicările acestea au avut și mai au nevoie de oarecare îndreptări. Noi nu redactăm doar ultima, ci cea dintâi ediție a acestui dicționar al Academiei.

Când am vorbit despre *doară* (DR. III, p. 629—642), arătând care este etimologia și evoluția funcțională a acestei particule, *ca doar(ă),* urmat de alt mod decât conjunctivul, ni s'a înfățișat ca o expresie desvoltată din *că adoară.* Astfel *ca* din *ca doar(ă)* nu are nicio legătură etimologică nici cu *ca* < *quia* și nici cu *ca* < *quam,* ci a luat ființă din *că (*< *quod)* prin contracțiune cu *a-* din *adoară.* Dicționarul Academiei i-a căutat ori-

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

ginea în contaminarea unor propoziţiuni ca *„I-au tăiat, ca să scape de ei,* şi: *i-au tăiat,* [nădăjduind] *că doar va scăpa de ei“.*

Împotriva acestui *ca* < *că* + *a,* cu alt regim decât al conjunctivului, care multă vreme ni se părea o abatere curioasă dela o regulă altfel riguros luată în seamă, cel puţin în uzul literar, a reacţionat şi subiectul vorbitor, înlocuindu-l pe *ca* din *ca doar(ă)* prin *că,* pentrucă aceasta este, în construcţii ca cele care ne privesc aci, conjuncţiunea obişnuită înaintea unui indicativ sau optativ *(Se fimu gata, că doară pâ-n-ră mâ-n-re vremu treace de lume.* CUV. D. BĂTR. II 124/1; *Harap Alb, vede el bine unde merge treaba, că doar nu era din butuci.* CREANGĂ, P. 219; *Spune-ne şi nouă, că doară nu s'o face gaură în cer.* ISPIRESCU, L. 12; *Şi fata s'a 'ndrăgit de el, că doară tocmai Viorel i-a fost menit.* COŞBUC, B. 17; etc.). *Ca doar* are astăzi întâietatea faţă de *că doar* numai în propoziţiuni finale ca cele citate mai sus din I. Neculce sau I. G. Sbierea, printre conjuncţiunile finale *ca* fiind deosebit de obişnuit. Să nu uităm apoi că şi din *ca adoar(ă),* nu numai din *că adoar(ă)* a putut să se formeze *ca doară,* în deosebi în propoziţiuni finale cu predicatul la conjunctiv. Construcţii ca *i-am scris, ca doar să ştie ce s'a întâmplat pe aici* sunt foarte cu putinţă (cf. *hotărî să iscodească . . . ca doar, doară să puie mâna pe un aşa tâlhar.* ISPIRESCU, L. 376), deşi mai cu drag îl lăsăm astăzi pe *ca* nedespărţit de *să,* mutându-l pe *doar(ă)* după verb: *i-am scris, ca să ştie doar ce s'a întâmplat pe aici.*

Ca doar(ă) a primit aşa dar pe lângă funcţiunile lui *că adoară* şi pe cele ale lui *ca adoară,* iar adesea s'a mai şi prefăcut în *că doar(ă),* prin înlocuirea lui *ca* prin *că,* în deosebi când subt regimul lui nu se găsea un conjunctiv. Astfel a început şovăirea între *că* şi *ca* pe o arie foarte întinsă, mi se pare în întreg cuprinsul limbii chiar, *ca* şi *că* putându-şi lua locul unul altuia şi în alte construcţiuni, din vremuri vechi şi până în zilele noastre. Şovăirea aceasta poate să fi pornit şi dela alte împrejurări, care desigur că cel puţin i-au ajutat pătrunderea prin veacuri şi pe arii mari, împrejurări ca cele de care a vorbit B. Dimand (op. cit., p. 10) sau ca cele pe care ni le înfăţişează Dicţionarul Academiei (s. v. că V). Acel *că să* al Psaltirii

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

Scheiene, de care a fost vorba mai sus şi pe care îl întâlnim şi în alte texte vechi, dar şi în uzul graiului popular al zilelor noastre, şi-a găsit prin urmare astfel explicarea cuvenită. (Din literatura populară: *Omul e făcut în lumea asta că să să dedea cu toate, cu binele ca şi cu răul, cu răul ca şi cu binele.* RETEGANUL, P. IV 62/36; *Dumnezeu a voit că peste noapte să să facă din ea* (= din colibă) *o casă bună domnească.* ib. V 48/16, v. DA).

Se pare, pe de altă parte, că putem descoperi şi un caz de înlocuire a lui *că* prin *ca*. Dicţionarul Academiei arată că interjecţia *ca* din graiul muntenesc are înţelesul de „ia!" sau „ci!" şi că se întrebuinţează mai ales după *ci*. Citez din nou şi exemplele lui: *„Să dăm foc satului", strigă un flăcău. — „Ci ca ho, voinice, prea o iei repede", răspunse părintele.* DELAVRANCEA, S. 149. *Ci ca fugi şi d-ta dela fereastră! Ce tot te zgâeşti?* ISPIRESCU, L. 120, cf. 47. *Ce zici? Ca dă-te mai încoace şi mai spune odată, că n'auz bine.* ib. 345. În graiul meu acest *ca* n'ar fi cu putinţă, dar cel puţin în cel din urmă din aceste trei exemple l-aş putea înlocui prin *că*, fără ca să schimb de altfel fraza. *Că* are de fapt adesea înfăţişare de interjecţie, ca în cazul din urmă, mai ales după alte interjecţii, ca *bre!, ei!, hei!, hi!, iată!, mă(i)!, na!, vai!, zău!*, ş. a. (cf. DA, s. v. că I 2⁰ b), când ar putea să şi lipsească din frază, fără ca înţelesul ei să îndure astfel vreo modificare *(Bre! c'anapoda lucru!* CREANGĂ, P. 126; *Hei, că nu-i aşa, dragul meu!* SBIERA, P. 284; *Ehei! că mai departe decât mine nu ti-i fi ducând tu frate!* N. A. BOGDAN, ap. TDRG.). Dau de un *ca* interjecţiune, de asemenea cu altă interjecţiune înaintea lui, şi la P. Papahagi, Basme Aromâne, p. 25/8: *Cându z-diştiptă dzîse: A, ca ţe muşate yise (=vise)!* (cf. dacorom. *Of! că nesuferit mai eşti!*). Probabil că acest *ca* e chiar foarte obişnuit în graiul Aromânilor, dar cu ajutorul glosarelor, ai căror autori nu i-au recunoscut calitatea de interjecţiune, nu mai putem descoperi în grabă şi alte exemple. Se pare chiar că uzul şovăia şi aici între formele *ca* şi *că*. Th. Capidan, Aromânii, p. 510, transcrie exemplul pe care l-am citat: *a, că ste mušate yise*, dar P. Papahagi ne trimite la acest loc şi în glosarul său s. v. *ca*, făcând din acest *ca* un adverb cu înţelesul de „cam".

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

Locul unui astfel de *ca* sau *că* ar putea să-l ia în toate cazurile citate până acuma una din interjecțiile *ia!, iată!, iacă!*. Și acel *că* pleonastic, care apare adesea înaintea predicatului, ar putea fi înlocuit de obiceiu prin ele *(Că de când ne-a cătănit, Plug din curte n'a ieșit, Fiarele au ruginit, Boii'n grajd că au* — iată au — *murit Și caru'a putrezit.* IARNÍK-BÂRSEANU, D. 310; *De odată se opreau Și pe iarbă s'așezau, De ospăț că* — iată — *s'apucau.* ib. 312; *Șade puiul la portiță, Cere apă și guriță. Apușoară că* — iată — *i-oiu da, Dar guriță n'oiu mai vra.* ȘEZ. I 11).

Că < *quod* negreșit că a putut să ajungă ușor la așa funcțiune după *zău!* sau după *iată!* Propoziținea introdusă de *că* de după aceste interjecții a putut să fie simțită ca având rostul unui complement direct: *Zău, că nu e așa*=„jur că nu e așa", *iată, că ai greșit*=„vezi că ai greșit". Nu tot atât de ușor se deslușește calea pe care a ajuns *că* după *bre, măi, vai* etc., dacă nu vrei să dai analogiei un rol prea mare și nu în deajuns de motivat, bizuindu-te doar pe imprejurarea că și acestea sunt interjecții ca și *zău* și *iată*. Pe *că* pleonastic de dinaintea predicatului îl explică W. Meyer-Lübke (Gramm. d. rom. Spr. III, p. 610—611) și Dicționarul Academiei (v. c ă IV), înfățișându-ne împrejurări care fără îndoială că i-au putut deschide, cel puțin, un loc mai larg și mai durabil în uzul limbii. W. Meyer-Lübke pune alăturea de acest *că* pe *que* din dialectul gascon, cu funcțiune asemănătoare, dar poate, după cum ne face însuși a înțelege, cu alte temeiuri și cu altă evoluție sintactică. După părerea cuprinsă în explicările pomenite, întrebuințarea acestui *că* înaintea predicatului ar fi o particularitate a poeziei noastre populare. O găsim totuși și în poezia cultă și și in proză: *Și nu voiu ca să mă laud, nici că voiu să te'nspăimânt, Cum veniră se făcură toți o apă s'un pământ.* EMINESCU, P. 241; *Care să nu lungesc cu voroava, căci* [Tatarii] *numai că n'au robit, iară alte ce au găsit, tot au mâncat.* N. COSTIN, ap. LET. II 100/25 (cf. fără de *că*, în configurație sintactică de același fel: *Sânt câni . . . care numai Nu vorbesc, că n'au cuvânt.* TH. D. SPERANȚA, ap. TDRG. s. v. n u m a i); *N'ai început a privi lumea cu ochi mai practici? Nici că am să pot*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

face din tine un om ca toți oamenii. I. NEGRUZZI în CONV. LIT. III 35. Adevărat că după *nici*, ca în citațiile din Eminescu și I. Negruzzi, *că* n'ar prea putea să lipsească fără ca în locul lui să punem negațiunea *nu (nici nu voiu să te'nspăimânt; nici n'am să pot face din tine un om ca toți oamenii).* Avem a face cu o elipsă *(nici* [nu spun] *că voiu să te'nspăimânt; nici* [nu cred] *că am să pot face . . .),* precum ne ademenește un gând din Dicționarul Academiei să credem, sau *că* are de aiurea particularitatea de a introduce după *nici* construcții posibile din capul locului, fără ca să fi fost nevoie cândva, întocmai ca și astăzi, de vreo complinire cu o a doua negațiune *(nu)?* Ca un element adesea foarte util ritmului unei expresii poetice, s'a păstrat mai ales în graiu versificat. Găsim acest *că* mai mult în poezia populară, pentrucă aceasta este mai liberă de influența normei gramaticale convențională. Că ar fi vorba numai de o licență poetică cu o înfățișare pe care niciodată n'a cunoscut-o și graiul curent de toate zilele, firește că este cu neputință. Se pare că nu trebue să înlăturăm cu totul gândul că acest *că* în expresii care iau înfățișare de exclamații, deci după interjecții ca *bre!, măi!* etc., și în întrebuințarea sa „pleonastică" înaintea predicatului are în amândouă funcțiunile sale aceeași origine și aceeași explicare. Nota comună în aspectul lui funcțional e nuanța deictică, pe urma căreia ar putea să fie înlocuit pretutindeni prin *iată! (=adecă!,* în limba veche) sau ar putea să fie cel puțin precedat de interjecția aceasta.

Până a încheia considerațiunile noastre asupra problemei acesteia, vom face mai întâi un nou popas la conjuncțiunea *ca* în funcțiune temporală și condițională. Acest *ca* se găsește în toate citațiile adunate mai sus din Coresi, în afară de citația cea din urmă, doar în evangheliile din Evanghelia cu învățătura din 1581, nu și în tâlcul lor. *Și cum, ochiul ca-l veri strica și veri orbi, tot trupul tău va pipăi în untunearec, așijderea și mintea ta deaca veri da pre strângerea comoarii, lumina vieții nu veri putea câștiga și veri îmbla întru untunearecul morții* din Cazania din 1564 este o perifrazare a lui *Să ochiul tău hitlean fure, tot trupul întunecat va fi* din evanghelia tâlcuită (Matei, VI 23), pe al cărei *să* îl înlocuește prin *ca.* Acest *ca* a fost deci un arhaism în

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

timpul diaconului nostru dela Brașov, nu numai înțeles încă pe atunci, dar și întrebuințat câteodată.

In citația din 1564, de care am vorbit acum, *ca* are de fapt funcțiune de conjuncțiune condițională, dar în celelalte două exemple, din Codicele Voronețean, pe care Dicționarul Academiei le-a considerat de asemenea condiționale, e fără îndoială temporal, precum dovedesc și variantele din Noul Testament din 1648 și din Biblia din 1688. Lui *ca* din Codicele Voronețean îi corespunde de obiceiu, și în cazurile care ne privesc aici, slav. **ꙗкоже** în praxiile slavone din grupul textelor căruia îi aparține și originalul după care a fost tradus acest praxiu românesc. Mai putem indica pentru același *ca* locurile 24/5, 32/6, 82/13 și 90/5, pe lângă cele două citate până acuma (40/2 și 68/8). Le-am comparat cu locurile corespunzătoare dintr'un praxiu vechiu slavon din proprietatea mea de manuscrise vechi, scris pe hârtie de aceeași fabricație ca a Codicelui Voronețean și cuprinzând, pe cât am putut constata, versiunea slavă mai apropiată de acesta. *Ca* îl traduce, firește, și în cazurile acestea pe **ꙗкоже**. A mai rămas, mi se pare, doar încă locul 38/9, unde în manuscrisul meu slavon construcția sintactică a luat însă altă întorsătură, în care n'a fost nevoie de conjuncție. Și în textul slavon de care s'a folosit Bohuš Tenora, din același grup ca manuscrisul nostru, lui *ca* din Codicele Voronețean 24/5 (Faptele Apostolilor XX 1), deci în unul din locurile de care ne-am mai ocupat, îi corespunde conjuncția **ꙗкоже**. (Mitteilungen d. rum. Inst. an der Univers. Wien, p. 216). Observ doar în treacăt că în Codicele Christinopolitan (Actus epistolaeque apostolorum, palaeoslovenice. Ad fidem codicis Christinopolitani, saeculo XII° scripti. Edidit Aemilianus Kaluzniacki. Vindobonae 1896), care face parte din alt grup de texte slave, reprezentând cea mai veche redacțiune în slavona bisericească, se găsește **нѣдаже** în loc de **ꙗкоже** la locurile care corespund cu COD. VOR. 40/2 și 68/8.

Victor Morariu (Rev. Fil., Cernăuți 1927, p. 228) citează un *ca* „temporal" din Psaltirea Scheiană: *Ca* (Hur. d e r e p ' c e că, COR.[2] c ă c e, DOS. d r e p ' c e că) *era nișchită măsură* (HUR. p u ț ¶ [n u] n u m [ă] r u, COR.[2] p u ț i n ŭ n u m ă r ŭ DOS. d e n u m ă r p u ț i n t e i), *nu mulți veri*[ți] (HUR.

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

proidiţi, DOS. şi nemearnici) *intr'însă* (HUR. intru ei), *şi trecură din limbă în limbă şi de'mpărăţii întru alţi oaminii, nu lăsă omu se obidească ei* (HUR. asuprească pre înşi) *şi oblici* (DOS. certă) *de ei împăraţii*. PSAL. SCH. 342/12 (CANDREA, PS. 219/16; psalm 104, v. 12). Comparaţia cu variantele pe care le-am adăugat pentru mai buna pricepere a textului, pe care V. Morariu nu le-a putut cunoaşte încă pe când şi-a scris studiul său, şi cu textul grecesc, Vulgata, Biblia din 1688 şi traducerea franceză (Ἐν῾ ἦσαν αὐτοὶ ὀλιγοστοὶ τὸν ἀριθμὸν, ὀλίγοι, καὶ πάροικοι ἐν αὐτῇ, καὶ διήρχοντο ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος, ἀπὸ βασιλείου εἰς ἄλλον λαὸν, δὲν ἀφῆκεν ἄνθρωπον νὰ ἀδικήσῃ αὐτοὺς· μάλιστα ὑπὲρ αὐτῶν ἤλεγξε βασιλεῖς: Cum essent numero brevi, paucissimi et incolae eius, et pertransierunt de gente in gentem, et de regno ad populum alterum, non reliquit hominem nocere eis, et corripuit pro eis reges; 1688: Fiind ei la număr puţini, împuţinaţi şi nemearnci intr'insul, şi trecu den limbă în limbă şi dela o împărăţie la alt norod, nu lăsă om ca să le facă lor strâmbătate şi mustră pentru dânşii împăraţi; encore qu'ils fussent en petit nombre, et qu'ils y demeurassent peu de temps comme étrangers, car ils allaient de nation en nation et d'un royaume vers un autre peuple, il n'a pas souffert que personne les opprimât, et il a châtié des rois pour l'amour d'eux) ne arată că acest *ca* nu este temporal, ci are aci funcţiune de conjuncţie cauzală.

Locul asupra căruia ne-a atras atenţiunea V. Morariu — I. A. Candrea l-a crezat pe acest *ca* o grafie greşită pentru *că* — primeşte o importanţă deosebită. El dovedeşte că conjuncţiunea *ca* n'a fost numai tempoală sau condiţională, ci şi cauzală, întrunind deci funcţiuni pe care le are — notăm de pe acum lucrul acesta — şi conjuncţia *dacă*.

Ca are în toate exemplele înşirate acum în urmă funcţiuni care nu se prea potrivesc cu evoluţia organică a niciunuia dintre câţi *ca* am cunoscut până aci. Conjuncţia se găseşte aici, în deo-

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

sebi cu desăvârșire în afară de configurația funcțională a lui *ca* < *quam*. De aceea — nu se putea altfel — a și fost explicat în Dicționarul Academiei dintr'o influență străină, ca un calc al paleosl. *jako(že)*, pe care l-ar fi traducând întocmai. *Ca* < *quam* îl traduce de fapt, în textele noastre vechi, ca adverb de comparație pe *jako(že)*, redat odată în Psaltirea Scheiană chiar prin „în ce chip": *In ce chipu* (HUR. cu ce obrazŭ) *deșiră* (HUR. pohteaște, COR. jeluiaște, DOS. doreaște) *cerbul la izvoarele apeloru, așa jeluiaște sufletul mieu cătră tire, Zeu.* PSAL. SCH. 130/15 (CANDREA, PS. 80/3, cf. ib., p. 361 s. v. ca, p. 425 s. v. kipŭ, p. 545 s. v. ꙗкоже). Este prin urmare foarte firesc că Dicționarul Academiei l-a identificat pe *ca* din exemplele citate de el și reproduse mai sus cu *ca* < *quam*, admițând ca prototip al lui în cazurile acestea pe paleosl. *joko(že)*. Considerat ca un calc al traducătorilor, acest *ca* n'ar putea să existe însă decât în uzul cărturarilor noștri vechi, precum arată însuși Dicționarul nostru academic.

N. Drăganu a arătat însă că acest *ca* se întrebuințează și astăzi încă în dialectele din Sudul Dunării. El citează pentru dialectul meglenoromân următoarele trei exemple comunicate lui de Th. Capidan: *Izmik'aru, că vizu șa, se spăru* (= s'a spăriat) *mult și si duse an un cătun; Tunțea fitšoru ca vizu că vini tšitša-sa, si sculă și fuzi; Țea feată, ca zăbovi tănta vacot, fitšoril' nu-u știtară și fuziră casă.* Am putea adăuga din aceleași texte ale lui Th. Capidan, publicate acum (Meglenoromânii, vol. II, Buc. 1928), multe alte exemple de același fel: *Ca-l'-tsi stimni* (= când i se întunecă), *iel zisi...*, p. 44; *Că vini bură, la sări fitšoru la marzini* (= când veni un val de apă, îl împinse pe băiat la margine), *șiună capră, că tricu pri cola, tsela fitšoru lo să tsopă și lo să sugă di la capră*, p. 51; [Câinele zise:] *cmo că* (= după ce, când) *ambătărnii, stăponu nu mi va*, p. 68; *Ca știtară* (= după ce așteptară s. așteptând) *casă, ca știtară, ca vizură* (când s. pentrucă văzură, s. văzând) *că nu vini, tsela mijlocanu frati zisi...*, p. 61, cf. p. 59 nr. 31/9, p. 74 nr. 39/13.

Ca și *că* au în toate cazurile acestea funcțiune temporală, cu o foarte lămurită nuanță cauzală, care covârșește în cel de al treilea exemplu dat de N. Drăganu *(ca zăbovi tănta vacot)* și

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

în cel de al treilea *ca* în exemplul pe care l-am citat din Meglenoromânii II, p. 61 *(ca vizură)*. Forma *că* ar fi aici numai o variantă mai nouă a lui *ca* după părerea lui N. Drăganu, dar temeiurile opiniei acesteia nu ni le-a arătat. A crezut, se vede, că raportul etimologic şi cel cronologic între acest *ca* şi *că* trebue să fie acelaşi ca cela pe care-l admite în continuarea studiului său între *daca* şi *dacă*. Şi Th. Capidan nu mai face nicio deosebire între acest *ca* şi acest *că*, scriind în capitolul despre conjuncţiuni: „*ca* şi *că* (< *quam*). Are mai multe înţelesuri, după funcţiunile ce ocupă . . .". (Meglenoromânii I, p. 183). *Ca* din textele dsale (vol. II) apare câteodată în citaţiile şi indicaţiile dsale din celelalte două volume subt forma de *că*, şi invers (cf. pentru *ca*, II p. 44, nr. 17/2, *ca* la III p. 52, însă *că* la III p. 275 s. v. stimnes; pentru *că* la II p. 51, nr. 23/5, *ca* la I p. 183 şi III 52; pentru *că* la II p. 68, nr. 36/8, *ca* la III p. 52). În aceste părelnice contraziceri ale celui mai autentic cunoscător al dialectelor noastre de dincolo de Dunăre se reoglindeşte o realitate linguistică: nezăgăzuita şovăire între formele *ca* şi *că*.

Un *că* temporal cu nuanţă cauzală, care desigur că nu s'a desvoltat prin transformare dintr'un mai vechiu *ca*, se găsea altădată şi în dialectul dacoromân: *Avraam părintele nostru, au nu de lucru dereptă-se, că arălţă Isacu fiiulu său spre giunghietoriu* (1648: cându rădică pre Isaac fiiul său spre oltariu; 1688: aducând pre Isaac fiiul lui la jârtăvnic; lorsqu'il offrit Isaac, son fils, sur un autel) COD. VOR. 121/4; *Aşa şi Raavă, curva, au nu de lucru dereptă-se, că luo* (1648 şi 1688: priimind; lorsqu'elle reçut) *iscodnicii şi pre altă cale-i scoase?* ib. 122/1. Fără ca interpretarea acestor două citaţii din Codicele Voroneţean să pară câtuşi de puţin forţată, am putea vedea aici, împreună cu Dicţionarul Academiei (v. că II 1°a), în *că* acelaşi cuvânt ca şi *că* < *quod*. Pe de altă parte însă *că* mai poate avea, întocmai ca şi *ca*, şi funcţiune condiţională, atât în dialectul dacoromân cât şi în cel meglenoromân, precum se arată de asemenea în Dicţionarul Academiei (v. că II 1°b): dacorom. *să fie certat mai puţin decât că are fi făcut* (MUNT. decât ar fi făcut) *bani răi*. PRAV. 282; meglenorom. *Că muriră,*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

iundi-sa gròburli (= dacă au murit, unle li-s mormintele)? P. N. PAPAHAGI, MEGLENO-ROMÂNII, partea II, p. 6 (140) și p. 63 (197). Împrejurarea aceasta îl apropie iar pe acest *că* mai mult de acel *ca* temporal, cauzal și condițional, împreună cu care îl vedem îndeplinind și de o parte de Dunăre și de ceealaltă funcțiuni dintre cele mai obișnuite ale lui *dacă*. Oricum, nu este chiar un fapt neîndoielnic că acest *că* temporal ar fi numai o variantă mai nouă a lui *ca* temporal < *quam*, precum a susținut N. Drăganu, nici că s'ar explica dintr'o evoluție organică a lui *că* < *quod*, potrivit cu felul în care ne-a fost prezentat în Dicționarul Academiei. Doar un lucru pare sigur, că îndată ce a început șovăirea între *ca* și *că*, au fost înfrânte și hotarele despărțitoare între funcțiunile particulelor de aceste două forme (*ca* și *că*), deschizând calea unor substituiri și influențe reciproce.

N. Drăganu citează și două exemple aromâne pentru acel *ca*, la care „uneori nu putem spune precis dacă e vorba de înțeles temporal ori condițional" și din împreunarea căruia cu *de* ar fi luat ființă conjuncțiunea *dacă*: arom. *Fičorlu fu adus tu odălu țe era și feata-de-amiră. Nâs acățâ s-plângă, pri di nă parte cum s-facă aclo, ș-pri di altă parte, ca-l' păru pțân ghine că easte cu nă feată ahântu mușată.* (P. Papahagi, Basme Aromâne, p. 2/37) și *„Ț-ul dau calu, dzâse fičorlu, ma fără căprestu". Ca nu-l' vini ičî ghine al si-l'-creapă-muma, cându avdzâ că fičorlu nu-l' da căprestul, că știa nâs că cai are căprestul, ațel are ș-calu, ma nu gri țiva, ta s-nu-l duk'ască ca-i nâs și dzâse: „Ma-l vrei, țâne-l!"* (ib. 217/9). Am completat puțin citațiile, pentru mai buna lor înțelegere. In cea dintâi, *ca* nu este nici temporal, nici condițional, oricât l-am traduce împreună cu N. Drăganu prin „de vreme ce", ci are funcțiune cauzală fără de orice altă nuanță. Acest *ca* trebue adus prin urmare mai de grabă în legătură cu *că*, conjuncțiunea cauzală de generală întrebuințare în toate dialectele române. În citația a doua, funcțiunea lui *ca* e ceva mai greu de definit, fraza luând întorsătură de anacolut. Dacă ar lipsi dintr'însa adversativul *ma* din *ma nu gri țiva*, lucrurile ar fi ceva mai limpezi. Și așa însă *ca*, la a cărui traducere prin „de vreme ce", N. Drăganu a mai adăugat și „cum", de asemenea nu poate fi nici temporal, nici condițional, și nu este probabil nici

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

cauzal, ci modal. Şi dialectul meglenoromân şi texte vechi dacoromâne cunosc un astfel de *ca* (< *quam*) modal: meglenorom. *ca amnǫ, amnǫ, bătu di unǎ babă moaşă lângă ună tšeşmă.* (Th. Capidan, Meglenoromânii II, p. 61; dacorom. *E Iudeii întru nemică nu-i obiduiiu, ca şi tu bi re ştii.* COD. VOR. 67/7 (cf. DA, s. v. c a[1] A I 1[0] b).

De asemenea mă îndoiesc că în arom. *dicara,* arom., meglenorom. *cara, cari (carĭ)* ar fi intrat acelaşi *ca* „temporal sau condiţional" ca element de compoziţie, precum credea N. Drăganu. Asupra acestei conjuncţiuni din dialectele de dincolo de Dunăre nu suntem încă în deajuns de lămuriţi (cf. P. Papahagi, Basme Aromâne, p. 558; id., Scriitorii Aromâni în sec. XVIII, p. 199; Th. Capidan, Meglenoromânii, I 183, 184, III 52; I. Bacinschi în Probleme sintactice II din Grai şi Suflet II, Buc. 1926, p. 259). I. Bacinschi o pune în legătură cu *care.* Poate că e mai apropiat de adevăr, pentrucă nu mi se pare exclus ca acest *care* să fie, nu după cum crede dânsul, pronumele relativ, ci *care* < *quare,* de care am mai amintit.

Nu admit nici existenţa unui *ca* temporal-condiţional în dialectul istroromân, un *ca* pe care N. Drăganu a crezut că-l poate descoperi într'un text cules de Fr. Miklosich: *Si colę cavtat-a pre ur mare libru, si vęde ca* („dacă") *častata maĭa lu sv. Petru en tota vręma (pir-a viĭe fost) n'ato facut de bire.* Fraza întreruptă după *bire* se continuă cu *si ke n'a nič-ura lemozina fakut* . . . (M. Gaster, Chrestomatie rom., II p. 284). Propoziţiunile cu *ka* şi *ke* (ortografiate astfel la Gaster) sunt deci coordonate, *ka* şi *ke* au funcţiune identică, iar traducerea celui dintâiu prin „dacă" este nemotivată. La caz că acest *ka* nu este *ke* tipărit sau notat greşit, ar putea să fie vechiul *că* < *quod,* devenit *ca,* pentrucă este un element proclitic şi pentrucă orice *ă* proton se preface în dialectul istroromân în *a.*

După materialul pe care îl avem până acuma la îndemână este mai pre sus de orice îndoială că în afară de dialectul dacoromân *ca* temporal şi condiţional se găseşte doar încă în dialectul meglenoromân, iar *ca* în funcţiune de interjecţie numai la noi şi la Aromâni. Atâta ajunge, ca să credem că cel puţin această conjuncţie *ca,* atestată la noi numai în texte vechi, e străromână.

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

Foarte veche este, după cum ne-am convins, și șovăirea între formele *ca* și *că*. Desigur că materialul nostru informativ ar fi fost mult mai bogat și mai variat, dacă autorii de glosare și editorii de texte dialectale nu s'ar fi lăsat conduși de gândul, ca de o axiomă, că orice *ca* sau *că* ține sau de *ca* < *quam* și *ca* < *quia* sau de *că* < *quod*. Glosarele în deosebi, preocupate mai ales de considerații de ordin semantic și neglijând pe cele de ordin sintactic, ne dau doar indicații extrem de sumare și insuficiente.

Un *deca* ieșit din împreunarea unui „adverb temporal" *de* (= „din momentul...", din clipa...", „din timpul...") cu acel *ca* (= „cum", „când") temporal, mai ales temporal, și condițional, pe urmele căruia am umblat în cele precedente, firește că n'ar fi putut să-și înceapă evoluția sa funcțională decât în calitate de conjuncțiune temporală. Desfășurarea ulterioară a funcțiunilor ei s'ar fi întâmplat deci pe căi similare ca cele presupuse de N. Drăganu pentru conjuncțiunea *de*. Așa prezintă într'adevăr lucrurile și în articolul *dacă*, scris de el, în Dicționarul Academiei, unde admite totuși că cel de al doilea element de compoziție ar putea să fie, pe lângă *ca*, și *că*. Cum îi cunoaștem concepția, desigur că s'a gândit la acel *că* temporal, mai rar condițional, pe care în cărțile noastre vechi și în dialectul meglenoromân l-am văzut în concurență cu *ca*. Am înțeles, vorbind despre *de*, cât de greșit este cine vrea cu orice preț să așeze începutul funcțiunilor unor asemenea conjuncțiuni în funcțiunea temporală.

Mai surprinzător este însă că N. Drăganu a deosebit în Dicționarul Academiei, în afară de acest *dacă* un al doilea *dacă*, pe care l-a numit de asemenea conjuncțiune și l-a explicat, ca și Al. Philippide înaintea lui (Viața Românească XV, Iași 1909, p. 368), din *da* (= „dar") + *că*, explicare despre care a crezut în Dacoromania III, p. 283, că „trebue înlăturată". I. Bacinschi l-a crezut pe *„dacă nu vreu?!"* din *„Ia du-te încolo!" „Dacă nu vreu?!"* „începutul unei fraze, care rămâne nesfârșită", început care în nemijlocită continuare era să fie subordonat unui răspuns ca *„Te voiu sili"*. (CONV. LIT. XLIV, 1910, p. 236). Exemplele pe care le citează N. Drăganu, sunt următoarele: *„N'auzi, drăguță..." „Dacă nu-s surdă, cucoană... nu te ră-*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

guşi degeaba". ALECSANDRI, T. 602. *Auzi; să nu mă grăbesc* [să mă 'nsor], *când m'am aprins?.. Dacă doar nu-s un poponeţ să m'aprind şi să mă sting pe mică de ceas.* ib. 814. *„Mai auzit-ai dumneata, cumnată, una ca asta, să fure Ion pupăza...! ...„Ce spui, cumnată. Dacă l-aş ucide în bătaie când aş afla că el a prins pupăza s'o chinuiască!"* CREANGĂ, A. 56. *„...te rog să mâi cu băgare de samă, ca să nu-mi prăvăli nora!" „Dacă doar nu-s harabagiu de ieri de-alaltaieri, jupâne Strul..."* id. P. 115. *„Gândeam că te-i fi dus prin lume după berbantlâcuri de-a tale". „Dacă doar de lume am fugit!"* ib. 314. *„De ce mai plângi, tată?! Amu m'ai batjocurit, şi amu plângi?" „Dacă, dragul meu, numai pe tine te-am avut şi amu şi tu te duci..."* MORARIU, D. N. 7. *„Ce folos de atâta minte, dacă n'o poţi scoate la capăt cu dânsa! Parcă-ţi vorbeşte în dodii!" „Dacă şi noi, măi fraţilor, procopsiţi am mai fost să n'o întrebăm că în ce pilde ne vorbeşte!"* ib. 44. N. Drăganu a mai adăugat un exemplu din graiul său dela Năsăud: *Pleacă Ion mâne... Dacă numa de-ar pleca odată...*

Am înţeles, cred, că în citaţiile acestea *dacă* nu este conjuncţiune, ci interjecţiune. Replicile pe care le introduce au ceva din felul exclamaţiilor sau sunt chiar exclamative. Cei familiarizaţi cu graiul moldovean am putea să-l înlocuim pe *dacă* în toate cazurile acestea prin interjecţiunea *de!* (aceasta având ca variantă foarte obişnuită forma *dă,* formă care apare şi ca variantă, intrată în uzul general doar în Muntenia şi în Banat, a prepoziţiunii şi a conjuncţiunii *de;* v. DA s. v. de[3] şi de[2]). Iată exemple, alese mai mult la întâmplare, în care *dacă* ar putea să ia locul lui *de: Lumea cleveteşte când vede un boier muncind muncă proastă. Dă, asta nu-i dat boierilor.* CONTEMPORANUL, VI[2] 218. *Ştiu că nu m'a mai pierde Dumnezeu pentr'o bucăţică de pâne. Dă, sântem datori a ne ajuta unii pe alţii.* CREANGĂ, P. 330. *În loc să trimiţi portretul însuşi... îi trimiţi o fotografie oarecare. Dă! erai foarte distrată în clipa expediţiei.* I. TEODOREANU, M. II 401.

Adevărat că e o deosebire de nuanţă între interjecţiile *de* şi *dacă.* Articularea lui *de* se sfârşeşte cu o depresiune a vocii, care face impresia unei pauze de ezitare, de meditaţie sau prin

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

care se schițează parcă un gest de îngăduință pe care o ceri, dar câteodată și de care faci parte omului cu care stai de vorbă. *De* fiind în felul acesta puțintel detașat de restul frazei, anunță o obiecțiune, dacă e cuprins într'însa.

Câteodată, *dacă* ar putea fi înlocuit și prin interjecția *dec!* (=fugi de acolo!", „ce-ți dă prin gând?!", „vorbă să fie!", „nici vorbă!"), aceasta dând expresie unei mai hotărîte tăgade. Repet vreo două din frazele înșirate mai sus, dar cu asemenea schimb de interjecții. Adevărat că ele își pierd în felul acesta resonanța lor moldovenească: *„N'auzi, drăguță..."* *„Dec! Nu-s surdă, cucoană...* s. *Auzi, să nu mă grăbesc* [să mă'nsor], *când m'am aprins?... Dec! doar nu-s un poponeț...* s. *„...să nu-mi prăvăli nora!"* *„Dec! Doar nu-s harabagiu de ieri de-alaltaieri..."* s. *„Gândeam că te-i fi dus prin lume..."* *„Dec! Doar de lume am fugit!* Adaug pentru comparație exemple cu un *dec!* autentic și original: (Ion) *„Mă duc... să nu mă bați... să nu dai!* (Anca) *Dèc! de ce să te bat...? du-te sănătos"*. CARAGIALE, T. 22, și chiar și la moldoveanul I. Creangă: *În ce te bizui, de te îndârjești așa, nepoate? Dec! Nu cumva ai pofti să-mi iai vițica pentr'un cuc armenesc?* CREANGĂ, A. 57.

Conjuncțiile *de* și *dacă* îndeplinesc în cea mai mare parte funcțiuni sintactice identice. Să fie oare o întâmplare numai că alăturea de una și alta se găsește câte o interjecție omonimă? Fie în funcțiune de conjuncție, fie în funcțiune de interjecție. *dacă* este același cuvânt, iar interjecția *de*, dacă își trage originea și din altă parte, are după toate probabilitățile una din rădăcinile sale și în conjuncția *de*.

E bine să nu trecem cu vederea aici că și *de* și *dacă* iau și în alt caz înfățișare de interjecție, deși își păstrează foarte simțită încă și calitatea de conjuncție. E vorba de formulele de expresii desvoltate din fraze construite condițional, dar a căror apodoză a rămas neexprimată, ca având un cuprins care se înțelege dela sine din situație și context. In lipsa unei apodoze, *de* și *dacă* pierd rolul unor particule cerute de interdependența dintre două propoziții. Protază devine în felul acesta expresia unei dorințe: *Îl aștept nerăbdător pe Gheorghe. De* (s. *dacă*) *ar veni mai curând!* (adică: de ar veni mai curând, aș scăpa de o

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

grijă s. m'aș bucura s. bine ar fi, etc.), sau expresie a ceea ce ar fi de dorit, cu putere restrictivă, datorită mai ales unor particule ca *numai*, etc., pentru afirmația după care urmează: *Gheorghe este un băiat admirabil; numai de* (s. *dacă*) *n'ar umbla atâta drumurile* sau se preface în exclamație corespunzătoare unui sentiment de admirație, de bucurie, de groază, etc.: *A fost o sărbătoare ca nealta. De* (s. *dacă*) *ai fi văzut ce de-a steaguri, ce cântece, ce jocuri!* Și acum iată vreo câteva citații și pentru asemenea funcțiune: *Măcar de s'ar îndirepta căile meale, ca să păzesc dreptățile tale* (Utinam dirigantur viae meae ad custodiendas justificationes tuas)! BIBLIA (1688), 420; *Cartea ta într'adevăr minunată este!... numai de n'ar ameți mintea.* EMINESCU, N. 49. *Iapă neagră de furat. Lupii de te-ar fi mâncat! Pentru tine șed legat.* RETEGANUL, TR. 34/32; *Și soarele mirat sta 'n loc, Că l-a ajuns și-acest noroc, Să vadă el atâta joc P'acest pământ! De-ai fi văzut cum au jucat Copilele de împărat... De-ai fi văzut jucând voioși Și Feți-voinici, și Feți-frumoși, Și logofeți. Ba Peneș-Împărat văzând Pe Barbă-cot, piticul... L-a pus la joc!* COȘBUC, B. 22. — *Dacă nu m'ar simți nimeni, când voiu fugi!* DELAVRANCEA, PAR. 241. *Numai în grădina ursului, — dacă-i fi auzit de dânsa — se află sălăți de acestea.* CREANGĂ, P. 211. *„Dacă și tu nu te mai astâmperi!* (sub-înț. ai căzut cu mâinile'n noroi, vorbind de un copil neastâmpărat ș. a.)". SCRIBAN, D. s. v. *dacă*. Numai o întâmplare face că nici la N. Drăganu, nici prin dicționare nu găsim mai multe exemple pentru acest *dacă*.

Nu dela asemenea construcțiuni trebue să pornim, ca să pricepem apariția lui *dacă* în funcțiune de interjecție. Conjuncțiile condiționale au primit în cursul vremurilor și în alte limbi, îndeosebi și în alte limbi romanice (cf. W. Meyer-Lübke, Gramm. d. rom. Spr. III, p. 691—692), înfățișeri ca cele pe care le-am discutat acum în urmă. B. Dimand (op. cit., p. 2—3) citează din Dante: *Se la vostra memoria non s'imboli..., Ma s'ella viva sotto molti soli. Ditemi,* iar particulă a dorinței este foarte adesea și germ. *wenn: Sehnsüchtig erwarte ich ihn. Wenn er nur schon mal herkäme!*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

In ce privește evoluția fonetică a lui *dacă* (cu variantele *deca, deaca, daca, deacă)*, N. Drăganu a admis părerile lui W. Meyer-Lübke, adăugând vreo câteva preciziuni de amănunt. Forma cea mai veche a conjuncțiunii acesteia ar fi așa dar *deca*. Ea „pare" să fi fost accentuată pe silaba ultimă. Acest fel de accentuare „trebue" să se fi păstrat în „unele regiuni" cât timp s'a păstrat, cu sensul ei distinct, și conjuncțiunea *ca* în limbă și cât timp s'a simțit legătura dintre acest *ca* și *deca*, scris, chiar *decà* uneori, d. ex. în Biblia din 1688 sau în Psaltirea lui Ioan din Vasluiu din 1710. Dispariția lui *ca* < *quam* cu funcțiune de conjuncțiune deosebită, ar fi făcut cu putință trecerea accentului de pe silaba a doua pe silaba întâia. „În epoca cea mai veche a literaturii noastre" uzul ar fi șovăit între cele două accentuări. Texte care indică altfel accentul, îl scriu din cauza aceasta neaccentuat pe *dacă*. Ar fi cu neputință să admitem, în felul lui O. Densusianu (Hist. II, p. 59) și al lui I. A. Candrea (Psal. Sch. I, p. 130), că *deca* a fost neaccentuat în frază, pentrucă astfel nu s'ar mai putea explica formele *deaca, daca, deacă* și *dacă*. Mutarea accentului în silaba întâia ar fi avut ca urmare metafonia lui *e* înaintea lui *a* din silaba următoare. Acest *a*, pierzând accentul, ar fi devenit apoi prin „slăbire" *ă*. Prin asimilare sau pe urma schimbării lui *e* de după *d* în *ă, ea* din *dea-* s'a prefăcut în *a*. În articolul său din Dicționarul Academiei, N. Drăganu a mai întrevăzut și altă posibilitate: „Formele *deacă* și *dacă* pot deriva atât din *deaca,* cu prefacerea lui *a* finad aton în *ă*, cât și din *de* „'din momentul...', 'din clipa...', 'din timpul...' + *că*". Apoi mai adaugă în continuare: „Din *deacă* s'a desvoltat *dăcă* și *dâcă,* pe care le găsim alături de *deacă* și *dacă* (cf. și megl. *decă)*", înregistrând și aceste două variante după citațiile făcute în altă parte a articolului.

Desigur, diftongarea lui *e* din *deca* sau *decă* n'ar fi fost cu putință, dacă *e* n'ar fi fost accentuat cândva. Explicările date până acuma unei asemenea accentuări sunt însă fundamental greșite. Cum ar fi putut să ia ființă din două particule neaccentuate, *de* și *ca* (s. *că*), un cuvânt accentuat, și încă un cuvânt care și el este o particulă din categoria conjuncțiilor, lipsite de accent în frază? Și această conjuncțiune să fi putut fi și accentuată încă

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

pe la 1710! Apoi, *deca* trebue să fi purtat accentul mai întâi pe silaba finală, pentrucă altfel formele în *-a* ar fi inexplicabile, iar pentru mutarea accentului asupra lui *e* nu putem descoperi în toate raţionamentele acestea niciun argument. Cuvintele vechi, deci cele de origine latină înainte de toate, îşi păstrează în general accentul lor original. De ce ar face *deca* aci excepţie? Nu poate fi vorba aici de nicio necesitate sau raţiune linguistică, ci doar de constrângerea pe care au simţit-o linguiştii, când altfel n'au putut ieşi din încurcătură, decât explicând metafonia lui *e* prin asemenea schimbare de accent.

Două particule neaccentuate s'au împrumutat adesea dând un cuvânt nou, îndeosebi o prepoziţie sau o conjuncţie. Fie că le scriem astăzi, urmând rigorile îndreptarului nostru ortografic, într'una sau despărţind elementele lor de compoziţie, fraza le-a cuprins şi le cuprinde în aceeaşi unitate fonetică şi le-a lăsat mereu neaccentuate. De multe ori este chiar *de* întâiul element de compoziţie în cazurile acestea, dar nicio singură dată nu s'a prefăcut în compusele de felul acesta un *e* în *ea*, din cauza unui *e*, *a* sau *ă* din silaba următoare: *peste, prespre, de pe, dela, de să.* Cum ar fi putut să apară metafonia aceasta în cazul lui *dacă* numai ca o abatere protivnică tuturor împrejurărilor în care s'a desvoltat sau n'a fost cu putinţă acest fenomen?

În căutarea unor cazuri similare, care ar putea spori probabilitatea teoriei despre metafonia lui *e* din *deca*, descoperim doar un singur *deala*, în loc de *dela* în Psaltirea Hurmuzache: *Să se ude pičurele tale în sânge, limba cânrilor tăi deala dânsŭ dela vrăjimaşi* (ὁιὰ νὰ βαφῇ ὁ ποῦς σου ἐν τῷ αἵματι τῶν ἐχθρῶν σου, καὶ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἐξ αὐτοῦ; ut intingatur pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum ex inimicis, ab ipso: Psal. SCH.: se ude-se piciorulŭ tău în sânge, limŭbile chinilor tăi de dracul, d'insu; BIBLIA (1688): pentru ca doară s'ară văpsi piciorul tău cu sânge, limba câinilor tăi den vrăjmaşi, dela dânsulŭ; afin que ton pied et la langue de tes chiens s'enfoncent dans le sang de chacun de tes ennemis). CANDREA, PS. 129/25.

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

Locul pe care l-am citat din Psaltirea Hurmuzache cuprinde, după cum se vede, o traducere stângace, pe care copistul desigur că n'a prea înțeles-o, întocmai precum nu i-am putea găsi un sens clar nici noi. In semiobscuritatea a ceea ce ar fi trebuit să spună, voia sau credea că spune prin fraza pe care o copia, îi va fi licărit copistului la locul prepozițiunii *dela* cuvântul *deala,* forma articulată a substantivului *deală* „faptă, meteahnă, vină" (v. DA. s. v. d e a l ă) sau poate imaginea grafică a prepoziției paleoslave *dělja* scrisă în vechile texte slave bisericești și дѣлꙗ și дѣлѣ (v. Fr. Mihlosich, Lex. palaeoslov). Ba, și un simplu lapsus calami l-ar fi putut așeza pe ѣ în locul lui е. Acest *deala* din Psaltarea Scheiană, neîntâlnit în altă parte, este așa dar o greșală de scris, care nu dovedește nimic pentru metafonia lui *e* din *deca* ≥ *deaca* > *daca* sau *decă* ≥ *deacă* > *dacă.*

După toate acestea cred că nu mai trebue să ne îndoim de loc că *dacă* a fost la începutul începuturilor sale un cuvânt accentuat în frază, care devenind conjuncțiune și-a pierdut apoi accentul. Astfel au putut să se desvolte și forma *decă* și forma *deacă* pe când cuvântul se mai rostea cu și fără accent, mai mult sau mai puțin accentuat. Negreșit că și *-ă* e terminațiunea mai vechea a cuvântului acestuia decât *-a,* pentrucă un *a* neaccentuat ar fi aici cu totul înafară de evoluția generală a limbii. Oricare ar fi etimologia cuvântului, încheierile acestea sunt pe cât se poate de neîndoielnice. Ele își găsesc întărirea și prin faptul că ne ajută să ne lămurim și asupra altor probleme, care au rămas în cele precedente fără de răspuns.

Funcțiuni sintactice ca ale lui *decă* îndeplineau și conjuncțiunile *să* (în formă mai arhaică *se)* și *de: iară se ceva după altele ceareți, după leagea băseareciei se se dezleage* (1648: i a r ă s ă c ă u t a ț i d e a l t e l u c r u r i, î n a d u n a r e a r â n d u i t ă d e z l e g a - s ă - v a; 1688: i a r ă d e p e n t r u a l t ŭ c e v a c e r c a ț i, î n t r u c e a p r e - l e a g e - a d u n a r e s ă v a d e z l e g a). COD. VOR. 13/4; *nevoiia-se se ară puteare fi lui în dzua cindzeciloru se fie întru Ierusalimŭ* (1648: g r ă b i e a d e a r ă p u t e a e l . . . s ă f i e . . .; 1688: s â r g u i e a d e v a f i c u p u ț i n ț ă l u i . . . s ă f i e). ib. 18/4; *spu-ѧ re-mi se Rimleanu ești* (1648: s p u n e - m i s ă e ș t i t u R i m l e a n u;

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

1688: spune-mi mie de eşti Râmlean)? ib. 44/12; *iară se duhulu grăi lui* (1648: iară să i-au grăit lui duhul; 1688: iară de au grăit lui duh) *sau îngerulu, se nu nă protivimu lui Dumnedzeu.* ib. 48/11; *se amu întru nedereptate ficiu* (=feciu „am făcut"; 1648: iară de am greşit; 1688: pentrucă de am făcut strâmbătate) *ceva dostoinică morţiei, nu me leapădu de a muri; iară se* (1648, 1688: de) *nu iaste nemică..., nemică nu me poate acelora da.* ib. 67/7, 11; sau înlocuit de *de*, când s'a ivit nevoia de a se mai pune odată conjuncţiunea înaintea predicatului prea îndepărtat; *e se Dimitrie acesta şi ceai ce sântu curusulu meşteri, de au cătră neşti-re cuvântu* (1648: iară de are Dimitrie şi meşterii carii sânt cu el treabă cu cineva), *neguţători sântu şi antipati sântu...* ib. 12/11. In toate cazurile aceste în locul lui *să* ar putea să se găsească şi conjuncţiunile *de* şi *decă*, acesta din urmă având în Codicele Voroneţean forma *deca*. (Pentru *de* şi *deca* v. Dicţionarul Academiei, fascicolele cu articolele acestea fiind în curs de publicare, sau celelalte dicţionare, dar şi numeroase citaţii făcute în cursul expunerilor noastre).

Conjuncţiunile *de* şi *să* având funcţiuni identice, din ele s'a format în vremuri foarte vechi, desigur în epoca străromână încă, o conjuncţie nouă, *de se* (apoi > *de să*): *dzise cătră cela ce sta sutaşului Pavelu de se omulu cela Rimleanulu fără osându bi-re iaste voăo a-l bate* (1648: zise Pavel suţaşului carele sta acolea: „Oare slobod e voao omul Rimlean şi nevinovat să-l bateţi"; 1688: zise Pavel cătră sutaşul, cel ce sta, de e slobod voao a bate om Râmlean şi nevinovat; vous est-il permis de fouetter un citoyen romain sans qu'il soit condamné)? COD. VOR. 44/4; *De se* (1648: de) *neşti-re pare-i credinciosu a fi intru voi, neînfrărându-şi limba sa, ce blăzneaşte-rema sa, aceluia iaste deşartă credinţa.* ib. 115/10. Acest *de se* s'a păstrat până astăzi în dialectul aromân şi cel meglenoromân: arom. *ntribară un om disi ştie vrără hane s-l-aspună.* P. PAPAHAGI, BASME AR., p. 147/19; *mine aştiptam z-ved di-se va-ţi yină mintea si spuńi singur, că di prota dzuă şteam că tine fuşi furlu.* ib. 176/34; *cum sunt Uvreil'i, l'i*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

ntribă di-se au ţiva tră vindere. ib. 236/10; *s-lu ntreabă di-se-l cunoaşte pi* (?) *frate-su.* 426/7; — meglenorom. (exemple care i-au fost comunicate lui N. Drăganu de Th. Capidan) *Fitšorl'i s dusiră si veadă disi vini muma lor.* DR. III 274; *nu ştiu disi va s-poţi si yiń astară la noi.* ib.; *năs mi'ntribă disi loai vărnă carte de-acasă* ib.

Vârsta mare a lui *de se* nu poate fi tăgăduită deci. Oricum l-am ortografia astăzi, *de se* este un singur cuvânt, o singură conjuncţiune, în care cel puţin la început subiectul vorbitor deosebea totuşi cele două elemente componente, cu aceeaşi funcţiune întrebuinţându-se în acelaşi timp şi *de* şi *se*. Şi *de* şi *de se*, şi *de* şi *decă*. In opoziţie cu *dése*, pluralul feminin al adj. *des, deasă, de se* a rămas şi a reapărut cu atât mai uşor în conştiinţa subiectului vorbitor o particulă compusă din cele două conjuncţiuni de aceeaşi valoare funcţională. Dela *de se=de=se (să)* s'a ajuns prin urmare la ecuaţia *decă=de=că*. Subiectul vorbitor l-a simţit aşa dar pe *decă=de+că*, „descoperind" intr'insul acelaşi *de* ca în *de se*. Va fi intervenit, se vede, şi împrejurarea că *decă* avea uneori aceeaşi funcţiune ca şi *că* (conjuncţiune cauzală înainte de toate). Astfel şi-a făcut apariţia conjuncţiunea condiţională şi temporală *că*. Şovăirea dintre *că* şi *ca*, de care am vorbit şi pe care am explicat-o, a făcut apoi ca pe lângă *că* temporal şi condiţional să avem şi un *ca* temporal şi condiţional şi ca alăturea de *decă* să apară varianta *deca*. Forma aceasta din urmă a putut să ne vină şi pe altă cale. In funcţiune de interjecţie, *dacă* e adesea urmat de *doar*, fapt asupra căruia N. Drăganu ne-a atras îndeosebi atenţiunea. Intocmai precum *că adoară* a dat *ca doar(ă), decă adoar(ă)* trebuia să dea *deca doar(ă)*. Ceea ce se dovedeşte însă înainte de toate din câte am observat acum în urmă, e că *deca (decă)* nu a fost compus din *de* şi *ca* (s. *că*), ci descompus în *de* şi *că* (s. *ca*).

Desvoltarea lui *decă* până la *dacă (daca)* nu mai are nevoie de nicio explicare. În legătură cu ea nu s'a putut ivi nicio nedumerire. Cum şi particula *de* are adesea şi pe o arie foarte întinsă varianta *dă*, cu *e* trecut la *ă* după *d* ca în foarte numeroase alte cazuri, în loc de *dă* pronunţându-se câteodată şi *dâ*, şi *dăcă*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

şi *dâcă* au o înfăţişare fonetică uşor de înţeles, *e* din *deacă* având aceeaşi soartă ca *e* din *de*.

În ce priveşte răspândirea lui *dacă*, obişnuit în toate regiunile dacoromâne, în celelalte dialecte dăm până acuma de abia de urmele lui. Dela Meglenoromâni îl pot cita numai o singură dată, în proverbul *Di că si ṇeacă iel, şi tu?* „dacă se înneacă el, şi tu să te înneci?" (Th. Capidan, Meglenoromânii II, p. 191, nr. 476; cf. DR. III, p. 277). Conjuncţiunea *dacă* e atestată cel puţin de două ori şi la Istroromâni; (cu funcţiune cauzală) *si i̯e-l-ntrębę ke ţ-å verit, de c-are* (cit. *dec'are* „dacă are"!)*ιηkę vręme scoro såse åń si podi̯e* „şi el îl întreabă că de ce a venit, dacă (=„deoarece, pentrucă") are încă vreme aproape şase ani şi jumătate" (S. Puşcariu, Istroromânii I, p. 46 (162), nr. 18/56, cf. II, p. 263, § 256); (cu funcţiune temporală, din materialul cules de Antonio Ive) *deka murí vei face pamete* „dopo la morte farai giudizio" (id. ib. II, p. 263, § 257). Nu cunosc până acuma niciun asemenea exemplu aromân. Se vede că întocmai precum noi Dacoromânii ne-am folosit mai drag dela o vreme de *dacă*, la fel Aromânii şi Meglenoromânii l-au întrebuinţat mai mult pe *de se* (despre acesta v. mai sus), pe care l-au păstrat până astăzi. La Istroromâni, la Aromâni şi la Meglenoromâni s'a schimbat însă mult situaţia şi pe urma altor împrejurări, în parte şi prin influenţa graiurilor vecine. In Atlasul linguistic român, partea I, vol. II, harta 273 dăm de următoarele traduceri, în cele trei dialecte, pentru dacorom. *dacă n'ar fi fost dânsa*, ca răspuns la întrebarea directă care a fost pusă subiectelor anchetate: istrorom., punctul 01 *se nu ra fost fi mi̯a mul'ęrę*, 02 *se nu ra fost fi a mę mul' åre;* arom. 05 *cara s nu era ml'ęre mé*, 06 *ca s nu iará ia*, 08 *macî nu i̯ara* [sau] *nu fu mbl' ri̯a mi̯a*, 09 *ma s nu i̯irá i̯ia;* meglenorom. 012 *acú* (<bulg. *ako*) *nu-i-rá cásăi̯á*, 013 *ácu nu-i̯-rá mul'arę mę'*.

Variantele dacoromâne ale lui *dacă* nu prea au nici arii geografice deosebite, nici o ordine cronologică în care s'ar deosebi unele de altele. Ne vom folosi aici mai ales de materialul lui N. Drăganu din Dicţionarul Academiei. Dacă îl găsim pe *deca* de 21 de ori în Codicele Voroneţean, iar în Psaltirea Scheiană nu-

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

mai surprinde, după ce am cunoscut felul în care lucrau vechii traducători. Până astăzi se spune *deca* și în cu totul altă parte, astfel la Românii din Sârbia (GIUGLEA—VÂLSAN, R. S. 111/26. De forma *deca* dăm și în Pravila lui Vasile Lupu (numai PRAV. 27), dar și de forma *deacă* (numai PRAV. 601), forma obișnuită în cartea aceasta fiind altfel *daca*. Pravila lui Matei Basarab în schimb are numai *deaca*, cu excepția unui singur *daca* (PRAV. 296). Ne-am călăuzit aici după glosarul („index") lui S. G. Longinescu, editorul și comentatorul celor două pravile. *Deaca*, forma care pare astfel mai caracteristică pentru graiul cărturarilor munteni de pe la mijlocul veacului XVII, e și a lui Coresi, din veacul XVI, și apare și într'una din glosele moldovenești din același secol, publicate de I. Bogdan *(deaca se va merge*, CONV. LIT. XXIV, 735). In Doinele și Strigăturile din Ardeal publicate de I. U. Jarník și A. Bârseanu, stă alături de acest *deaca* și *deacă, dacă daca*, și chiar *dâcă* (v. și glosarul lui I. U. Jarník). Forma *daca*, pe care am mai întâlnit-o și pe care am văzut-o, consultând Pravila lui Vasile Lupu, mai la îndemâna cărturarilor moldoveni de pe la mijlocul veacului XVII, e atestată pentru anul 1591 la Târgu-Jiu, iar printre cărțile de literatura populară, care o întrebuințează, amintesc și pe cele ale lui Ispirescu. Pe *deacă* îl mai întâlnim d. ex. în Lexiconul lui Mardarie din sec. XVII și la Al. Odobescu. Pe *decă* îl cunoaștem dintr'un document scris în 1601 la Suceava din Bucovina și dintr'o poezie populară dela Odorhei, pe *dăcă* și *dâcă* și din alt material de folclor transilvănean decât al lui Jarník-Bârseanu. Forma *dacă* este astăzi cea literară și mai răspândită (Alexandrescu, C. Negruzzi, Alecsandri, Eminescu, Vlahuță, Coșbuc, Delavrancea, Sadoveanu, Creangă, etc., etc.; forma e atestată pentru întâia oară, dacă nu greșesc, în lexiconul lui Mardarie).

Tabloul nostru este extrem de sumar, dar suficient, cred, spre a arăta că delimitări geografice și cronologice între variantele lui *dacă* nu prea sunt cu putință. Se desprinde din el mai degrabă imaginea unui amestec tot atât de vechiu ca cela între *ca* și *că*, acesta, mai ales, având reflexe în toate dialectele. În desfășurarea lucrurilor acestora, înrâurile între *dacă* pe de

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

o parte şi *că* şi *ca* pe de altă parte, pornesc dintr'o parte şi din alta. Desfacerea lui *decă* în *de* şi *că* a avut aici un rol fundamental.

Să întregim deocamdată constatarea aceasta cu celelalte fapte dovedite, mi se pare, în expunerile noastre de până acuma privitoare la *că* şi *ca*.

Pe lângă *ca* < *quam*, *ca* < *quia* şi *ca* < *că* + *a-* (*că adoară* > *ca doară*), trebue să deosebim un al patrulea *ca* desprins din *deca* sau înlocuindu-l pe *că* din *decă*. Acest *ca*, identificat ca valoare funcţională cu *de* şi *dacă*, primeşte şi funcţiunile acestora de conjuncţiune temporală sau condiţională, dar şi de interjecţiune. *Că* din *decă* iară, se amestecă cu *că* < *quod*, dându-i şi acestuia sau cel puţin sporindu-i aceleaşi funcţiuni. Pe urma acestor desvoltări se produce un larg amestec între formele *că* şi *ca*, acestea putând fi ale tuturor particulelor din chestiune, înafară de *ca* < *quam*.

Şi acum, în sfârşit, să ne oprim mai stăruitor la întrebarea căreia i-am căutat un răspuns în toate paginile acestea: care este etimologia lui *dacă*? Nu pot să fac o afirmaţiune prea categorică, ci să spun doar ce mi se pare mai probabil. Zic mai probabil, deşi nedumeririle mele s'au risipit tot mai mult.

Explicându-l pe *adecă* şi dându-i etimilogia (<*adest eccum*), am arătat într'o notă dela sfârşitul acelui articol (p. 681, în extras p. 9) că după părerea mea *dacă* derivă mai de grabă din *deest eccum* decât din oricare dintre împărecherile de particule propuse până acuma sau din vreo particulă slavă, cum li s'a părut unora. Adevărat că am ajuns la *deest eccum*, ca la o expresie opusă lui *adest eccum* şi pentrucă cred în etimologia *adest eccum* > *adecă*. Compusele lui *esse*, ca *abesse*, *adesse*, *deesse* nu s'au păstrat în Romania după cunoştinţele noastre de până acuma. În ţările ei de Vest îşi fac apariţia câteodată de cu vreme, doar subt influenţa limbii latine, deci pe cale cărturărească. In schimb se întâmplă ca *eccum* să se contopească pe alocuri cu un radical verbal, aşa în v. -prov. *vec* (< imperativul lui *videre* + *eccum*), ca şi în it. vegl. tosc. *vecco* şi aret. *vecchelo* (v. W. v. Wartburg, Franz. et. Wb. s. v. absens, deesse, ecce). Expresia *deest eccum*, şi cea de *adest eccum*, poate ar fi putut să

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

se păstreze la noi, găsind sprijin în vreo expresie autohtonă de aceeași factură conceptuală, sau să reapară ca un calc al unei expresii similare. Din *deest eccum,* cu accentul lui propriu pe care l-a pierdut apoi, se explică ușor toate variantele lui *dacă.* În ce privește soarta lui *-u* > *-ă,* trimit la cele spuse despre *adest eccum* > *adecă.* Stăruesc din nou asupra împrejurării că acest *-u* nu poate fi socotit ca orice alt *-u,* în cuvinte *(caput, lupus, longus,* etc.) care își păstrează accentul în deplinătatea lui. Ne reamintim și de alte cazuri de tratament îndoit al lui *o(u). Longum* a dat ca adjectiv *lung,* dar ca prepoziție, deci pierzând accentul în frază, *lângă, o(> u)* și *-u* având în cazul din urmă cu totul altă soartă. Nu e nevoie prin urmare să plecăm nici dela *longo,* nici să-i adăugăm lui *longum* pe *ad,* construind o compoziție necunoscută celorlalte limbi romanice, mai ales că acest *ad* s'a păstrat doar și în limba română, în limba veche întrebuințat și mai adesea, fără ca *a* (*a munte, acasă, afară, a face,* etc.) să se prefacă în *ă* (cf. W. Meyer-Lübke, Gramm. d. rom. Spr. III, p. 241 și 483, id., Rom. etym. Wb. nr. 5119; O. Densusianu, Hist. II, p. 26; I. A. Candrea—O. Densusianu, Dicț. etim. nr. 1023; S. Puşcariu, Etym. Wb. d. rum. Spr., nr. 979, id. în Dacoromania X, p. 286—287 și DA. s. v. l â n g ă).

Chiar dacă nu am admite etimologia propusă, funcțiunile lui *dacă* ne-ar face să presupunem că acel cuvânt necunoscut din care și-ar trage obârșia, a avut un cuprins semantic ca al lui *deest eccum.*

Să recitim frazele citate mai sus, după materialului lui N. Drăganu din Dicționarul Academiei, cu *dacă* în funcțiune de interjecțiune. Comun tuturor e că neagă sau, cel puțin, pun la îndoială o idee cuprinsă, și uneori și rostită, în cele precedente. Să ne oprim chiar la cea dintâi dintre acele fraze: (Ferchezanca, în parte:) *Se vede că-i surdă, sărmănica.* (strigând tare) *N'auzi drăguță... aș dori o odaie...* (Tița:) *Dacă nu-s surdă cucoană... nu te răguși degeaba.* Replica introdusă prin *dacă* nu ingăduie bănuială, simțită din atitudinea luată și cuvintele rostite de Ferchezanca, că Tița ar fi surdă: „Nu există (surzenie)!", deci *„deest eccum* (scil. *surditas)"* ≥ *dacă.* Dialogul în limba română ar putea să ia și altă întorsătură, cu o formulă de tăgădă,

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

calitate pe care a avut-o şi *deest eccum*, în loc de *dacă*: *„N'auzi drăguţă...?" „Nici vorbă de aşa ceva* (s. *eşti foarte greşită* ş. a.). *Nu-s surdă, cucoană...".* Pe acest „deest eccum" (=nu este; nu există) îl simţi şi mai prezent când *dacă* ar putea fi înlocuit, cu o uşoară modificare de nuanţă, prin *dec*, în deosebi în cazurile când după *dacă* urmează *doară*: *„Gândeam că te-i fi dus prin lume..." „Dacă doar de lume am fugit!"* s. *„Dec! doar de lume am fugit"*, adică „Nu!" s. „De loc! Doar de lume am fugit".

Dec! „fugi de acolo; ce-ţi dă prin gând; nu mai vorbi; nici vorbă; nu se poate; nu există; ferească Domnul" etc., este o interjecţiune de mai hotărită tăgadă decât *dacă*, având de aceea şi un accent mai puternic. Nimic nu ne împiedică să-l credem totuşi sau chiar din cauza aceasta de aceeaşi origine ca şi *dacă*. *Deest eccum* păstrând nescăzut accentul său, *-u* trebuia să amuţească ca şi la adj. *lung*, la subst. *lup, cap*, etc., etc.

În Munţii Apuseni există o expresie adverbială *deadéca* (= *de-a-deca*) cu înţelesul de „în zadar, pentru o nemica toată, de geaba". Ea ne reaminteşte de altă expresie adverbială, formată cu *adecă*, anume *la(o) adecă*, pe care am explicat-o, când am dat etimologia *adecă* < *adest eccum*. *Deadéca* are aceeaşi terminaţiune *-a* ca şi multe alte expresii adverbiale *(de-a-buşilea, de-abaşca*, etc.) şi îndeosebi ca sinonimele sale *degeaba* şi *de-a ficea*, precum se spune prin părţile bănăţene (v. DA s. v.). Pe *deadéca* îl găsim de repetite ori în cartea lui V. Copilu-Cheatră „Viaţa lângă cer", editura Detunata-Zlatna, tipărită la Alba-Iulia 1943: *Săpaţi aci o groapă, să-l îngropăm în pământ până în brăcinar, că altfel creapă rânza în el. Că'n apă nu numai deadeca-l scăldăm. Numai groapa jilavă suge focu' din el.* p. 14/4; *Inima lemnului* (= copacului) *nu-i bună de nimic şi numai deadeca îl culci la pământ.* p. 48/2; *Măi oameni, socotesc că nu-i bine să ne sfărmăm deadeca! Cu sfada noastră nu schimbăm rânduiala aşa.* p. 60/7; *Cum îi zări, se repezi la ei, dar numai deadeca. Mai mulţi birişi îl răzbiră.* p. 102/27. Şi T. Papahagi a însemnat cuvântul acesta în glosarul său din „Cercetări în Munţii Apuseni" (extr. din Grai şi Suflet). Buc. 1925, p. 66: *ai viñit de-adeca* (Vidra-de-sus), dar a auzit şi *adéca*, fă-

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

ră de *de-*, în același sat *(adeca te duci)* și în Tomnatec *(adeca grăiești;* cf. și ib. p. 38). Lui *adest eccum* (=„iată este" scil. „la ce te aștepți") din *la adecă,* îi corespunde întocmai ca termen opus *deest eccum* (=„iată nu-i" scil. „la ce te aștepți") din *deadeca.* Astfel se explica ușor înțelesul lui *deadeca* de „degeaba, în zadar", iar într'însul găsește și etimologia propusă de noi un sprijin mai mult.

Deadéca nu poate fi pus în legătură nemijlocită cu *deest eccum.* Ar fi trebuit altfel să-l prefacă pe *é* în *ea,* ca în cazul lui *deacă* > *dacă.* S'a format cu *decă,* într'o epocă în care *decă* a devenit conjuncțiune, dar mai păstra resonanțe semantice din înțelesul original al cuvântului.

Nici *dacă,* sau vreuna din variantele lui, în funcțiune de interjecțiune, nici *deadeca* nu se găsesc în traducerile noastre vechi sau în alte documente de limbă de vârstă mare, pentrucă nu pot să apară decât în graiu vioiu, în dialog viu și colorat, lucru pentru care nu prea este loc în acele texte.

Cum a ajuns *deest eccum* conjuncțiune? *Deest eccum!* exprimând un gând de negare, va fi devenit, se vede, conjuncțiune mai întâi în fraze negative. În *„Când vin la el, adesea nu-mi dă nici măcar o bucată de pâne, zgârcitul de el!" „Dacă n'are* (: deest eccum, non habet, scil. „panem")!, replicii *„Dacă n'are!"* i se adaugă ușor o întregire ca *„De unde să-ți dea?"* In *„Dacă n'are, de unde să-ți dea?! (< „Dacă n'are! De unde să-ți dea?) dacă* nu mai este interjecțiune, ci conjuncțiune și ar putea să fie și cauzal sau temporal sau condițional („de vreme ce n'are, s. când, de câte ori n'are s. la caz că n'are"). De aici nu mai este decât un pas până la întrebuințarea lui *dacă* fără ca alăturea de el să se găsească o negațiune *(Dacă și-a pierdut nădejdea, dece și-ar mai încurca norocul?)* și până la toate celelalte funcțiuni pe care le mai poate avea conjuncțiunea aceasta. Cât de un același cuvânt e *dacă* și în funcțiune de interjecțiune și în ceea de conjuncțiune și cât de ușor alunecă dela una la alta, arată și împrejurarea că alăturea de *Dacă n'are, de unde să-ți dea?!,* cu *dacă* conjuncțiune, e cu putință și fraza *Dacă n'are de unde să-ți dea!,* cu *dacă* interjecțiune.

Cu funcțiune de interjecțiune s'au înșirat în cursul acestor

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC)

expuneri particulele *ca, dacă, dec* şi *de,* iar *de* mai poate fi şi conjuncţiune ca şi *dacă* şi cu aceleaşi rosturi sintactice ca şi acesta. Aceste potriviri apropie de noi gândul dacă nu cumva nu există între *de* şi *dacă* numai o afinitate funcţională, ci şi o afinitate etimologică. Interjecţiunea *de* e mult mai nuanţată şi variată în înfăţişările ei funcţionale. Foarte adesea ar fi cu neputinţă s'o înlocueşti prin *dacă* sau *dec.* Spicuesc vreo două exemple de felul acesta dintre citaţiile pe care le-am făcut în Dicţionarul Academiei: *Apoi dă!... vorba ceea: Azi tare, mâne mare, poimâne pe spinare.* ALECSANDRI, T. 100; *Ei mergeau,... părându-li-se... ziua ceas şi ceasul clipă; dă, cum e omul, când merge la drum cu dragostea alăturea.* CREANGĂ, P. 276; *Şi vin, de! să ceară dar, Pentru bietul păpuşar, Că de! rebegit, A cam răguşit.* TEODORESCU, P.P. 131 b; *„Mergi?" „Dă (de), ştiu eu?!"* PAMFILE, J. II 389 (141). Se pare că în interjecţiunea *de* se amestecă două cuvinte, unul necunoscut, iar celalalt, pornind dela aceeaşi bază conceptuală ca şi *dacă!, dec!,* n'ar mai putea fi, după cât am înţeles până acuma, decât *deest.* Acest *deest* > *de* poate fi influenţat şi probabil că a influenţat conjuncţiunea *de,* înlesnindu-i chiar desvoltarea din prepoziţia *de.* Înrăurirea lui se pare că a ajuns, prin conjuncţiunea *de,* chiar până la prepoziţia *de.*

Dicţionarul Academiei explică expresia *de loc* „de fel, nici decum" în modul următor: „s'a născut, în legătură cu verbe ale mişcării, pe când *de* arăta depărtarea, ca „din". *Nu mă urnesc de loc* însemna deci la început „nu mă mişc din loc", sens pe care-l are şi astăzi arom. *nu mi min di loc* (cf. şi DR. III, p. 503, n. 3). Explicarea nu mi se pare prea convingătoare. La urma urmelor orice determinare locală formată cu *de (de aici, de sus,* † *de deal, de acasă, de nicăiri;* cf. *nu vreau să mişc acum de nicăiri lucrurile mele risipite de refugiu)* e tot atât de apropiată sau de îndepărtată, ca şi *de loc* „din loc", de înţelesul „de fel, nici decum". Cred că expresia *de loc* se lămureşte mai bine, dacă o derivăm din *deest locus;* cf. *„Parcă ai vrut să-l adăposteşti chiar în casa ta!" — „De loc! În casa mea de loc. În altă parte!"* Lipsa de loc, la propriu şi la figurat (într'un spaţiu anu-

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

mit, în gândul sau în vrerile cuiva), îmi pare să fie ideea de bază a expresiei *de loc*.

In Psaltirea Hurmuzache găsim odată forma *ade*, probabil o greșală de scris pentru *adecă*: *Că ade vânrară sufletul mieu și apăsară pre mene tarii* (BIBLIA 1688: căci iată au vânat sufletul mieu, puseră-se asupra mea cei tari; quia, ecce, ceperunt animam meam: irruerunt in me fortes). CANDREA, PS. 112/1. Totuși, dacă admitem existența unui *de* < *deest* (fără *eccum*), nu este chiar cu neputință că am dat aici de un *adest* neînsoțit de *eccum*. Întâmplarea face ca și într'un basm aromân, cules de P. Papahagi dela mama sa din Avdela, să dăm de un *ade* asemănător: *me-alinai la Dumnidzău și-l' grescu a nunlui: ade, că te-acl'amă s-pătedzi tată-ńu!* PAPAHAGI, B. A. 102/9. Nici un glosar aromân n'a însemnat acest *ade*, nici un studiu nu-l amintește. Avem și aici de a face doar cu o greșală grafică, cu un *aide*, variantă și aromână a lui *haide*, tipărit rău, fără de *i*? In cazul acesta fraza citată s'ar traduce astfel: „m'am suit la Dumnezeu și-i grăiesc nunului: haide!, că te chiamă să botezi pe tatăl meu". În stil popular însă ar fi cu putință aici și un *ade* „iată". Te mai paște gândul că poate că aici a fost pronunțat cuvântul *adecă*, iar P. Papahagi l-a ortografiat *ade, că*, pentrucă a interpretat așa cuvântul ne mai auzit de el, și nici de alții, în dialectul lui părintesc. De, totul e ipoteză foarte îndoielnică aci.

Deest este o expresie de negație. Prezența lui se mai simte în interjecția *dec!* „fugi de acolo!", „ce-ți dă prin gând?!", „nici vorbă"!, „nu așa!", „nu se poate". Se pare că putem descoperi răsunetul îndepărtat al acestui *deest* din *deest eccum* ≥ *dacă* și în acel *că* pleonastic de dinaintea predicatului, înțelegând astfel de ce după *nici* nu se mai pune negațiunea *nu*, în locul acesteia urmând *că*: *nici că voiu să te'nspăimânt*=*nici nu voiu să te'nspăimânt* (v. mai sus, p. 26). *Că* desprinzându-se din *decă*, ar fi păstrat deci ceva din sensul negativ al lui *deest eccum*, încât îndeplinea și rolul lui *nu* în asemenea cazuri.

Oarecare corelație între *dacă* și *adecă* nu poate să nu fi existat la început. De aceea forma *adiacă* pentru *adecă* dintr'un act din 1683 (*adiacă eu Miron sân Lazor Cotujchi ot Cerneuț*

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ

scriu şi mărtorosescu . . .) ar putea prin urmare să nu fie numai o scriere stângace (v. DA s. v. a d e c ă, p. 37; cf. şi articolul meu despre acest cuvânt, op. cit., p. 681), ci să fi apărut subt influenţa lui *deacă*.

Fireşte că în citaţia următoare *dacă să* nu este un compus de felul lui *de să* (v. DA. s. v. d a c ă[1], p. 24 b), *să* neţinând de *dacă*, ci fiind particulă a conjunctivului (s ă f i e): *Milostive Ziditoriule! dacă să fie vieaţa mea aşa de nimica, ticăloasă şi defăimată, să roz numai oase şi putrejuni, fie-ţi milă şi mai cioantă din vremea vieţii 20 de ani* (dintr'un calendar din 1847). GCR. II 358/4.

AL. PROCOPOVICI

BDD-A14869 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 18.97.14.90 (2026-09-16 06:33:11 UTC) CLUJ